

Lafzi Alliance Issues (Mutaşâbih) Sign in The Context of Ta'rîf-Tankîr

Yasar Fatih AKBAS*

Abstract

In the Holy Quran, word repetition, repetition of the whole or a part of the verse without any difference, and the repetition of the whole or a part of the verse are mentioned. These similarities are named as literal mutaşâbih. Although the Quran is the peak of the Arabic language in literary terms, it is the unique peak text of the Arabic language. A number of unfounded claims have been made by some circles that look at the issue with ulterior motives that there are unnecessary repetitions in the Quran due to the verses with formal similarities. Many works have been written to explain the similarities in the classical and modern periods, It has been explained and proved that the similarities are not unnecessary repetitions and that they are intended for a purpose. With this research, the meanings of ta kavramrîf-taqîr concepts in terms of rhetoric will be discussed, In order to benefit from the explanations of the works written in the classical and modern periods, the semantic dimension of the partial differences included in the verses with similar words at the level of ta'rîf-criticism Its value in literary terms will be revealed in the light of sample verses will be revealed.

Keywords: Rhetoric, Mutaşâbih, Literal, Known, Unknown.

Ta'rîf-Tenkîr Kavramları Bağlamında Lafzî Müteşâbih Âyetler¹

Yaşar Fatih AKBAS

Öz

Kur'ân'ın Kerîm'de kelime tekrarı, âyetin tamamının veya bir kısmının bir farklılık olmaksızın tekrar edilmesi ve kısmen farklılık içermek suretiyle âyetin tamamının veya bir kısmının tekrarı ile oluşmuş lafız benzerlikleri bulunmaktadır. Bu benzerlikler lafzî müteşâbih olarak isimlendirilmiştir. Kur'ân'ın, edebi açıdan Arap dilinin zirvesini oluşturmasına, Arap dilinin emsalsiz zirve metni olmasına rağmen art niyetle meseleye bakanlar tarafından biçimsel benzerliğe sahip âyetlerden dolayı Kur'ân'da

* Assist. Professor, University of Kafkas Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Arabic Language and Rhetoric, Kars, Turkey.

Dr. Öğr. Üyesi, Kars Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

yfatihakbas@hotmail.com

ORCID 0000-0001-8570-3917

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 14 September / Eylül 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 28 September / Eylül 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 January / Ocak 2021

Volume / Cilt: 8; Issue / Sayı: 15; Pages / Sayfa: 32-59.

Suggested ISNAD Citation: Yaşar Fatih Akbaş, "Ta'rîf-Tenkîr Kavramları Bağlamında Lafzî Müteşâbih Âyetler", Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 8/15 (Ocak-January 2021), 32-59. www.dergipark.org.tr

¹ Bu çalışma, 27.07.2020 tarihinde savunulan ve başarılı bulunan "Kısmî Farklılık İçeren Lafzî Müteşâbih Âyetler'in Belâgat İlmi ve Filolojik Açından Değerlendirilmesi" isimli Doktora Tezinden iktibasla hazırlanmıştır.

gereksiz tekrarlar bulunduğu yönünde bir takım asılsız iddialar dile getirilmiştir. Klasik ve modern dönemde ilgili benzerliklerin izahı noktasında birçok eser kaleme alınmış, benzerliklerin gereksiz tekrar olmadığı, mutlaka bir gayeye matuf olduğu izah ve ispat edilmiştir. Bu araştırma ile ta'rîf-tenkîr kavramlarının belâgat ilmi açısından delalet ettikleri manalar işlenecek, klasik ve modern dönemde yazılan eserlerin izahlarından da faydalanmak suretiyle benzer lafızlarla gelen âyetler'in ta'rîf-tenkîr düzeyinde içerdiği kısmî farklılıkların anlamsal boyutu, edebî açıdan değeri örnek âyetler ışığında ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Müteşâbih, Lafzî, Ta'rîf, Tenkîr.

GİRİŞ

Benzerlik anlamına gelen "شَبَّهَ" kelimesinin "تَفَاعُلٌ" vezninden ismi faili olan "مُتَشَابِهٌ/müteşâbih" kelimesi, benzeşen, ayırt edilmesi zor olacak şekilde birbirine benzeyen,² kendisinde bir kapalılık ve gizlilik bulunan³ lafız ve söz dizimi olarak tanımlanmıştır. "ش ب ه" kök harflerinin Kur'an âyetlerinde yer alan farklı türevleri de "benzerlik" ve "kapalılık" tan oluşan bu iki temel mânâdan birisi için kullanılmıştır. Bir şeyin başka bir şe-ye ayırt edilemeyecek derecede benzemesine "تَشَابَهٌ" denir. Örneğin {وَأَنزَلْنَا} {وَمَا قَتَلُوهُ} "O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir"⁴ ayeti ile Hz. İsa'dan bahseden {وَمَا قَتَلُوهُ} "Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gösterildi.(benzetildi)" âyetlerinde geçen "مُتَشَابِهًا" ve "شَبَّهَ" kelimeleri, ayırt edilemeyecek derecede benzeşme anlamında kullanılmıştır.

Aynı kökten tefâul babının mazisi olan "تَشَابَهٌ" kelimesi, "karışıklık" anlamına da gelmektedir. Bir şeyde mânâ açısından ayırt edilemeyecek derecede bir karışıklık bulunduğu yine bu kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin {إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا}⁶ "Bu ineğin ne olduğunu anlayamadık." âyetinde geçen "تَشَابَهَ" kelimesi "karışıklık/kapalılık" mânâsı kastedilmek üzere kullanılmıştır. Lafızda bir birine benzeyen" şeklinde de tanımlı yapılan müteşâbih⁷ Cürcanî'ye (ö.816) göre cümlede geçen lafızların bir birine benzemesi anlamına gelmektedir.⁸ Bunlar zihnin, iki şeyden (iki anlamdan) birisini tercih etmek hususunda aciz kaldığı kelimelerdir.⁹

Müteşâbih kavramı için âlimler tarafından birçok anlam belirlenmiştir. Bunlardan "muhtemel" manası, mânâsında birkaç ihtimali bulunan, anlam açısından çeşitli

² İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1996), şbh, 7/23-24; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, (Şam: Dârul-Kalem-Beyrut: Dârü's-Şamiyye, 2009, şbh, 443-444

³ İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*, thk. Ahmed Sakr, (Kahire: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1973), 102.

⁴ el-Bakara 2/25.

⁵ en-Nisâ 4/157.

⁶ el-Bakara 2/70.

⁷ Berhemon Fatıma Zehra, *Delâletü'l-Müteşâbihî'l-Lafzî fi-Siyagâtu'l-Kur'âniyye*, (Cezayir: Camiatu Jelali Liabes, Doktora Tezi, 2017) 23.

⁸ Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyîd, *M'ucemu't- ta'rîfât*, thk. Muhammed Seyyîd el-Münşavî, (Suudi Arabistan: Daru'l-Fadile, ts,) 192.

⁹ Tehanevî Muhammed Ali, *Keşşafu İstilâhâti'l-Funûn*, thk. Ali Dehrûc, (Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşirûn, 1996) 2/1437.

ihtimaller taşıdığı için mütekellimin muradının dinleyiciye karışık geldiği lafız¹⁰ olarak ifade edilmiştir. Bu tür lafızların mânaları ancak bir araştırma ve inceleme ile ortaya çıkmaktadır. Müteşâbih için belirlenmiş anlamlardan birisi de "müşkil" manasıdır. Kendisiyle kastedilen mânanın, ancak onu kuşatan karîne ve emâreler üzerinde incelemede bulunma ve derinlemesine düşünme yoluyla anlaşılabilirdiği lafız demektir. Bu tür lafızların mânaları da ancak bir araştırma ve inceleme ile ortaya çıkmaktadır.¹¹ Bir diğer mana عين kelimesinde olduğu gibi birçok mânaya konulmuş olan lafız¹² olarak tanımlanan "müşterek" manasıdır. Zira "عين" kelimesinin vücudun bir parçası olan göz mânâsının yanı sıra pınar, casus gibi anlamları da vardır.¹³ Bu anlamların dışında lafzın bizzat kendisinde bir gizlilik bulunup idrak edilmesinin mümkün olmaması olarak tanımlanan "hafâ" anlamı,¹⁴ iki şeyin bir birine aşırı derecede benzemesi ve uyum içerisinde olmasından dolayı bir birlerinden ayırt etmek hususunda bir karışıklığın meydana gelmesini ifade eden "iltibas" manası ve kavramlar arasındaki iltibasın bir neticesi olarak kapalılık meydana gelmesi şeklinde tanımlanan "ğumûd" manası da vardır.¹⁵

Görüldüğü üzere benzerlik, muhtemel, müşkil, müşterek, hafâ, iltibas ve ğumûd olmak üzere âlimler tarafından müteşâbih için birçok kelime anlamına işaret edilmiş olsa da kelimenin "benzerlik" ve "kapalılık/gizlilik" olmak üzere iki temel mânâsı ön plana çıkmıştır.¹⁶ Lafzın kelime anlamı ve Kur'ân-ı Kerîmdeki manevi ve lafzî müteşâb âyetler dikkatte alınarak yapılacak uygun bir tasnifte müteşâbihin mânâdaki kapalılık boyutu göz önünde bulundurularak manevî müteşâbih, biçimsel benzerlik boyutu göz önünde bulundurularak da lafzî müteşâbih şeklinde iki kısma ayrılması suretiyle daha genel ve kapsayıcı bir sınıflandırma yapılması mümkündür. Manevî olanı mânâdaki gizliliğe/kapalılığa, lafzî olanı ise belâğât ilmi içerisinde ele alınması gereken lafızdaki biçimsel benzerliğe hasretmek daha uygun olacaktır.

1. LAFZÎ MÜTEŞÂBİH

İki şeyin ayırt edilemeyecek derecede bir birine benzemesi¹⁷ anlamına gelen ve müteşâbihin bir türü olan lafzî müteşâbih, şekil açısından müfret bir lafzın aynı siyak

¹⁰ Ebü'l-Bekâ Eyyüb b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî, *Külliyât*. (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1998), 845.

¹¹ Münâvî Muhammed Abdür-raûf, *et-Tevkîf alâ Mühimmâti't-Te'ârif*, thk. Abdulhamîd Salih Hemedân, (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1990), 295; Cürçânî, *M'ucemu't- ta'rifât*, 181.

¹² Münâvî, *et-Tevkîf alâ Mühimmâti't-Te'ârif*, 306; Cürçânî, *M'ucemu't- ta'rifât*, 180;

¹³ Muhammed b. Raşid el-Bereket, *el-Müteşâbü'l-Lafziyyi fi Kur'ani'l-Kerîm ve tevcîhuhu*, (Suudi Arabistan: Camiatu İmam Muhammed Suud el-İslamî, Yüksek Lisan Tezi, ts), 50

¹⁴ Tehanevî, *Keşşafu İstilhâti'l-Funûn* 1437.

¹⁵ Berhemon, *Delâletü'l-Müteşâbihi'l-Lafzî fi-Siyagâtu'l-Kur'âniyye*, 21.

¹⁶ Kirmânî, Tâcülkurrâ Muhammed b. Nasr, *el-Burhân fi müteşâbihi'l-Kur'ân*, thk. Abdulkadir Ahmed Atâ, (Beyrut: Daru'l- Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 112.

¹⁷ Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *Esâsu'l-Belağâ*, thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sûd, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l- İlmiyye, 2010) 1/493-494.

içerisinde veya farklı âyetlerde aynı mânâyâ gelecek şekilde tekrarı, cümlenin bir farklılık olmadan tekrar etmesi ve hazf-zikr, ta'rîf-tenkîr, ifrad-cem' gibi kısmî farklılıklar içermek suretiyle tekrar edilmesi olmak üzere üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Âlimlerin lafzî müteşâbih için yaptığı tanımlamalarda bu üç husus göz önünde bulundurularak tanımlamalar bu eksende yapılmıştır.

Âlimlerin ve araştırmacıların lafzî müteşâbih tanımları bir birinden farklılık arz etmektedir. Bir kısmı belli bir tarif içerisinde lafzî müteşâbihin hudutlarını belirlemiş, bir kısmı benzerliğin bazı türlerini zikretmekle yetinmiş bir kısmı ise lafzî müteşâbihe işaret eden ve ilkelerini ortaya koyan bir kısım açıklamalar yapmışlardır.¹⁸ Lafzî müteşâbih için klasik dönem beş temel eserde¹⁹ yapılan bazı tanımlamalar şu şekildedir:

Lafzî müteşâbih ilminin kurucusu sayılan İskâfî, (ö. 420) tekrar eden ve takdîm-te'hîr, ziyade, ta'rîf -tenkîr, bir harfin yerine başka harf veya bir kelimenin yerine başka bir kelime getirilmesi suretiyle içerisinde kısmi farklılık bulunan ayetleri lafzî müteşâbih olarak tanımlamıştır.²⁰

Kirmânî, (ö.505) *el-Burhân fî Müteşâbihi'l-Kur'ân* isimli eserinde Kur'an'da tekrar eden âyetlerin lafızlarının bir olduğunu fakat bu âyetlerin bir kısmında noksanlık-ziyade takdîm-te'hîr, bir harfin yerine başka harfin kullanılması veya iki âyeti bir birinden farklı kılan başka şeyler içermek suretiyle kısmen farklı gelen veya noksanlık ve ziyade olmaksızın tekrar eden ayetler bulunduğunu, bunların sebep ve faydalarını beyan edeceğini ifade etmiştir.²¹ Kirmânî'nin ifadelerine baktığımızda hem birebir benzeyen ayetleri hemde benzer olup kısmen farklılık içeren âyetleri lafzî müteşâbihin içine dâhil ettiği anlaşılmaktadır.

Gırnâtî, (ö.708) *Milaku't-Te'vîl* isimli eserinin mukaddime kısmında bir tanımlama yapmayıp "Kur'an ilimleriyle meşgul olup Kur'anın yüce nazmını göz ardı eden ve Kur'an'da bire bir tekrar eden veya takdîm- te'hîr veya tabirlere yapılan bazı ziyadele-ri ihmal eden âlimlerin bulunduğunu, lafzî müteşâbih âyetlerin anlaşılması noktasında iyi bir hafıza gerektirdiğini dile getirmiştir.²² Söylenelerden anlaşıldığına göre Gırnâtî'nin lafzî

¹⁸ Reyma, bint Zeyd b. Abdurrahman el-Kahîz, *Belâgatü'l-Müteşâbihi'l-Lafzî fî Sûreti't-Tevbe*, (Arabîyye, Suudi Arabistan: Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, Külliyyetu'l-Lugati'l-Arabîyye Yüksek Lisans Tezi, 1429/2008) 10.

Suyûti'nin Lafzî müteşâbih alanında yazılmış beş temel eser olarak isimlendirdiği eserler: Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Hatîb el-İskâfî'ye ait olan *Dürretü't-Tenzîl ve Çurretü't-Te'vîl*, Tacu'l-Kurrâ Muhammed b. Hamza el-Kirmânî'ye ait olan "*el-Burhân fî Tevcîhi Müteşâbihi'l-Kur'ân.*", Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm Zübeyr es-Sekafî el-Endelüsî el-Gırnâtî'ye ait olan "*Milaku't-Te'vîli'l-Katii' bi Zevî'l-İlhâd ve't-T'atîl fî Tevcîhi Müteşâbihi'l-Lafzî min Âyi't-Tenzîl.*" Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed İbrahim Sadullah ibn Cemâ'a el-Kinânî el-Hamavî eş-Şafî'ye ait olan "*Keşfu'l-Meânî fî'l-Müteşâbih mine'l-Mesânî.*" ve Ebû Yahya Zekerîyya el-Ensârî'ye ait olan "*Fethurrahman bi Keşfi mâ Yeltebisu fî'l-Kur'ân.*" isimli eserlerdir.

²⁰ İskâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb, *Dürretü't-Tenzîl ve Gurretü't-Te'vîl*, thk: Muhammed Mustafa Aydın, (Mekke: Vizaretü't-T'alimi'l-Âlî, Camiatu Ümmü'l-Kura, 2001) 15.

²¹ Kirmânî, *el-Burhân fî müteşâbihi'l-Kur'ân*, 19-20.

²² Gırnâtî, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. ez-Zübeyr es-Sekafî el-Endelüsî, *Milaku't-Te'vîl* thk. Abdulgani Muhammed Ali el-Fasî, (Beirut: Daru'l- Kütübü'l-İlmiyye, 1971) 7.

müteşâbih tanımı, benzer lafızlarla gelip içerisinde kısmî farklılık bulunan âyetleri ve bire bir tekrar eden âyetleri kapsamaktadır.

İbn Cemâ'a (ö.744) *Keşfu'l-Meânî fi'l-Müteşâbihi mine'l-Mesâni*, isimli eserinde lafzî müteşâbih bağlamında takdîm ve te'hire işaret etmiş, lafızların kısmen değişmesiyle beraber mânâların tekrar ettiğini, ibarelerin takdîm teh'ir veya zıkr ve hazf ile çeşitlendiğini ifade etmiş,²³ lafzi müteşâbihin sınırlarını bu şekilde çizmeye çalışmıştır.

Ensârî, bu konuda (ö.926) *Fethu'r-Rahmân* isimli eserinin mukaddimesinde kitabında, ziyade, takdîm, bir harfin yerine başka bir harfin getirilmesi (ibdâl) ve buna benzer unsurların yer aldığını, müteşâbih âyetlere dair soru ve cevaplarla bu âyetlerdeki lafızların tekrar sebeplerini açıkladığını dile getirmektedir.²⁴

Zerkeşî, lafzî müteşâbihi tek bir kıssanın çeşitli şekillerde ve farklı fasılalarla gelmesi olarak tanımlamıştır. Bunun daha çok kıssalarda ve enbiyaların zikredildiği âyetlerde olduğunu belirtmiştir. Lafzî müteşâbihin hikmeti olarak da; kelimada tasarruf ve lafzın kullanılması muhtemel varyantlarının tamamının kullanılarak insanların bu ifadeleri kullanmaktan aciz olduklarını onlara hissettirmek olduğunu ifade etmiştir.²⁵

Suyûtî'nin tanımı ise Zerkeşî'nin tanımına benzemektedir. Lafzî müteşâbihi tek bir kıssanın çeşitli şekillerde ve farklı fasılalarla gelmesi olarak tanımladıktan sonra çeşitli şekillerden neyi kastettiğini açıklamıştır. Lafzın bir yerde öne alınıp başka bir yerde sonraya bırakılabileceğini, bir yerde ziyade olabileceğini başka bir yerde ziyade olmadığını, lafzın bir yerde ma'rife gelebileceği başka bir yerde nekre kullanılabileceğini, bir yerde tekil bir yerde çoğul kullanılabileceğini, bir harfin başka bir harfin yerine gelebileceğini söyleyerek lafzî müteşâbihin çerçevesini çizmeye çalışmıştır.²⁶ Suyûtî ve Zerkeşî'nin tanımında geçen "kıssa" kelimesi, mevzu, haber ve bunun dışındaki şeylere delâlet etmektedir.²⁷ Bu bir Kur'ân kıssasında olabileceği gibi Kur'ân'ın başka yerlerinde de geçebilir. Bu anlama geldiğinin delili ise lafzî müteşâbihlerin hem Kur'ân kıssalarında hemde Kur'ân'ı Kerîm'in farklı yerlerinde geçmiş olmasıdır.²⁸

Lafzî müteşâbih ile ilgili eser veren âlimlerin eserlerin mukaddemelerinde lafzî müteşâbihin muhtevası hakkında zikretmiş oldukları görüşler doğrultusunda araştırmamızın konusu olan lafzî müteşâbih için yapılacak en kapsamlı ve genel tarif ise

²³ İbn Cemâ'a, Muhammed b. Ebû Bekir, *Keşfu'l-Meânî fi'l-Müteşâbihi mine'l-Mesâni*, thk. Abdulcevad el-Halef, (Pakistan: Mektebetu ibn Teymiyye, 1990) 15.

²⁴ Ebû Yahya Zekeriyya el- Ensârî, *Fethu'r-Rahmân bi Keşfi mâ Yeltebisu fi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, (Beyrut: Âlemu'l-Kütub, 1985) 8.

²⁵ Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Mektebetu Daru't-Turas, 1984) I/112.

²⁶ Muhammed Recaî Ahmed el-Cibâlî, *Tevcihu'l-Müteşâbihi'l-Lafziyyi fi'l-Kur'ani'l-Kerîm Beyne'l-Kudemâ ve'l-Muhaddisîn*, (Kuala Lumpur: Camiatu Malay, Akademiyetu Diraseti'l-İslamiyyi, Doktora Tezi, 2012), 44.

²⁷ Cibâlî, *Tevcihu'l-Müteşâbihi'l-Lafziyyi fi'l-Kur'ani'l-Kerîm Beyne'l-Kudemâ ve'l-Muhaddisîn* 44; Şatrî Salih Abdullah Muhammed, *el-Müteşâbihü'l-Lafzî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Esraruhu'l-Belağiyye*, (Suudi Arabistan: Camiatu Ümmü'l-Kura, Doktora Tezi, 1422/2007), 54.

²⁸ İskâfî, *Dürretü't-Tenzil ve Gurretü't-Te'vîl*, 54.

şu şekildedir: *Kur'an kıssaları veya konuları içerisinde mâna bir olmak şartıyla, bire bir tekrar eden veya takdîm-te'hir, zikr-hazf, tenkîr-ta 'rîf, ifrad-cem ; icaz-itnâb, bir harfin başka bir harfin yerine veya bir kelimenin başka bir kelimenin yerine kullanılması yoluyla çeşitli şekiller, üsluplar ve fasılalar içerisinde, zihne yerleştirilmek istenen ince bir mâna ve belâgat açısından bir takım gayelerle, sadece Allah'ın ilim verdiği fehmi geniş kimselerin anlayabileceği benzer lafızların Kur'an âyetlerinde meydana gelen tekrarlarıdır.*²⁹

2. LAFZÎ MÜTEŞÂBİHİN TÜRLERİ

Müfret lafızların tekrarı, bir farklılık içermeyen ayet veya fasılaların tekrarı ve kısmen farklılık içeren âyet veya fasılaların tekrarından meydana gelmektedir.

a. Müfret Lafızların Tekrarı ile Oluşan Lafzî Müteşâbih

Kelimenin farklı yerlerde aynı mânâyâ gelecek şekilde kullanılması suretiyle lafzın tekrarı, biçimsel bir benzerlik meydana getirmekte olup bu da lafzî müteşâbihin türlerinden birisini oluşturmaktadır. Buna misal olarak Meryem sûresi 45 { يَا أَبَتِ أَيُّي } { قَالَ يَا أَبَتِ أَفْعَلُ مَا تُؤْمُرُ } Sâffât Sûresi 102 { أَخَافُ أَنْ يَمْسَكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ } ve Yûsuf sûresi 4. Âyette geçen "أَبَتِ /babacığım" kelimesi örnek olarak gösterilmektedir. Bu lafız âyetlerde aynı mânâyâ tekrar etmesi sebebiyle lafzî müteşâbih kabul edilmektedir. Kelimenin tasgîr formunda "أَبَتِ / Babacığım" şeklinde tekrar etmesi ile baba-oğul diyalogunda olması gereken hitap şekli ve baba-oğul ilişkisinde kendini gösteren sevgi tezahürü gibi birçok hikmetlere işaret edilmiştir.³⁰ "أَبَتِ /babacığım" kelimesi âyetlerde şifre özelliği gösteren anahtar bir kelime gibi aynı anlamlara gelecek şekilde tekrar edilerek kullanılmıştır.

Bir başka örnek ise nâs sûresinde beş kez tekrar eden "نَاسٌ" kelimesidir. Terkîb oluşturduğu kavramlar değişmesine rağmen aynı mânâyâ gelecek biçimde beş kez tekrar edilmek suretiyle kullanılmıştır. Bu tür kullanımlar, lafzî müteşâbihin türlerinden birisi olan müfret lafızların tekrarına örnek teşkil eden kullanımlardır.

b. Âyet veya Fasılaların Birebir Tekrarı ile Oluşan Lafzî Müteşâbih

Âyetin bir bölümünün (fasıla) veya âyetin tamamının bir değişiklik olmaksızın tekrar edilmesi lafzî müteşâbih alanında eser veren âlimlerin ekseriyeti tarafından lafzî müteşâbihin içine dâhil edilmiştir. Zira biçimsel bir benzerlik olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu tekrarların lafzî müteşâbihin içine dâhil edilmesi kanaatimizce

²⁹ İskâfî, *Dürretü't-Tenzil ve Gurretü't-Te'vil*, 55; Şatrî, *el-Müteşâbihü'l-Lafzî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Esraruhu'l-Belağîyye*, 8.

³⁰ Cüneyt Eren, "Kur'an'ı Kerim'de Tekrar Olduğu İddiasının Belâgat Açısından Değerlendirilmesi", *Ekev Akademi Dergisi* 3/2, (Güz 2001),107.

daha uygundur. Zira lafzî müteşâbih âlimlerinin ekseriyeti bu şekilde gelmiş olan birçok âyeti birer mesele olarak ele almış ve izahlarda bulunmuşlardır.

Rahmân sûresinde geçen {فَبَايَ الْآءِ رَبُّكُمْ تُكذِّبَانِ} "Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?" âyeti aynı lafızlarla otuzbir defa tekrar etmektedir. İbn Cemâ'a' âyetteki tekrarın gayesinin, Allah'ın nimetleri için şükretmek hususunda bir tenbih ve te'kîd içerdiğini ifade etmektedir. Sûrede, sonsuz dünya ve ahiret nimetleri sayılmış, bu nimetleri inkâr edenleri azarlamak, her nimete dikkat çekmek ve nimetlerini hatırlatmak gayesiyle "فَبَايَ الْآءِ رَبُّكُمْ تُكذِّبَانِ" âyeti defalarca kullanılmıştır.³¹

Kirmânî ise Allah'ın yarattığı ilginç varlıkların, yaratmadaki eşsizliklerin, mahlukâtın başlangıç ve sonunun zikredildiği âyetlerin ardından sekiz defa, cehennem ve onun şiddetinden bahsedildiği âyetlerin ardından cehennem kapılarının sayısına denk olarak yedi defa, iki cennetin ve bu cennetlerin sakinlerinin tasvir edildiği âyetlerin ardından cennet kapılarının sayısına denk olarak sekiz defa, anılan cennetlerden farklı iki cennetten bahsedildiği âyetlerin ardından da sekiz defa "فَبَايَ الْآءِ رَبُّكُمْ تُكذِّبَانِ" tekrar edildiği demıştır. Ayrıca tekrarın bu şekilde bir takım ince mânâlar içerdiğini, her âyetin, siyakta anlatılan kavrama uygun bir şekilde öncesinde geçen anlatıma uygun bir sayı ile tekrar edilmesi suretiyle anlatım açısından bir insanın konuşurken gözetemeyeceği bir inceliğin gözetildiğini ifade etmiştir.³²

c. Kısmî Farklılık İçeren Âyet veya Fasılaların Tekrar Edilmesi ile Oluşan Lafzî Müteşâbih

Lafzî müteşâbihin bir türü de kısmen farklılık arzeden âyetlerdir. Farklılık içeren kısımlar açısından bir tasnife gidildiğinde farklılıklar, müfret lafızlarda ve terkiplerde olmak üzere iki tür olarak görülür.³³ Müfret lafızların farklılığı ibdâl, tezkîr-te'nîs, ta'rif-tenkîr ve ifrâd-cem' olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır.

İbdâl Düzeyinde Lafzî Müteşâbih Âyetler harfin, kelimenin veya cümlenin ibdâli olmak üzere üç kısımdır. Birincisi harfin yerine başka bir harfin kullanılması, ikinci kısım zahir isim yerine başka bir zahir ismin getirilmesi, üçüncüsü ise isim yerine fiil kullanılmasıdır. Bu ise fiilin siğasında bir değişiklik yapılarak veya siğa değiştirilmeden fiil yerine başka bir fiilin kullanılması olmak üzere iki farklı şekilde olmaktadır. İfrâd-cem' düzeyinde lafzî müteşâbih âyetler aynı lafızlarla gelen âyetlerde farklılık gösteren kelimelerden brisininin tekil, başka bir âyette ilgili kelimenin çoğul kullanılması şeklinde meydana gelen farklılıktır. Tezkîr-te'nîs düzeyindeki farklılıklar lafızlardan birisinin müzekker diğerinin müennes kullanılması şeklinde meydana gelen kısmî farklılıklardır.

³¹ İbn Cemâ'a, *Keşfu'l-Meânî fi'l-Müteşâbihi mine'l-Mesâni*, 347.

³² Kirmânî, *el-Burhân fi müteşâbihi'l-Kur'ân*, 231.

³³ Reyma bint. Sekran b. Feyz er-Rüveyli, *Tevcihu'l-Müteşâbihi'l-Lafzî fi'l-Ku'râni'l-Kerîm 'inde İbn Zübeyr el-Gırnâti ve İbni Cemâ'a* ", (Suudi Arabistan: Camiatu Melik Faysal, Yüksek Lisans Tezi, 1438/2016), 17-21; Bereket, *el-Müteşâbü'l-Lafziyyi fi Kur'ani'l-Kerîm ve tevcihuhu*, 110-111.

Ta'rîf-tenkîr düzeyinde lafzî müteşâbih âyetler ise lafzî müteşâbih âyetlerde geçen kelimelerden birisinin ma'rifelik yollarından birisi ile ma'rife kullanılması, aynı lafızlara sahip başka bir âyette ilgili kelimenin nekre kullanılması veya her iki lafzın da marife kullanılıp marifelik yollarının farklı olması açısından lafzî müteşâbih âyetlerin kısmen farklılık içermesidir.

Terkîb düzeyindeki lafızların farklı geldiği lafzî müteşâbih âyetler, Takdîm-te'hir, hazf-zikr, fasl-vasl düzeyinde gerçekleşen kısmi farklılıklardır. Takdîm-te'hir düzeyinde lafzî müteşâbih âyetler, aynı lafızların kullanıldığı âyetlerde kelimenin kelime üzerine takdîmi veya tam bir cümlenin takdîm edilmesi şeklinde meydana gelen kısmî farklılıkları içeren âyetlerdir. Hazf-zikr düzeyinde lafzî müteşâbih âyetler, benzer lafızlara sahip âyetlerin birisinde harfin, kelimenin veya bir cümlenin hazfedilmesi yoluyla bir âyetin diğerine göre kısmî farklılıklar içermesidir. Fasl-vasl düzeyinde lafzî müteşâbih âyetler ise lafzî müteşâbih âyetlerin birisinde vasl için kullanılan "و" harfinin bulunup, kendisi ile benzer lafızlara sahip farklı bir âyette kullanılmaması yoluyla meydana gelen farklılıktır.

Bu araştırma da ele alacağımız husus lafzî müteşâbih âyetlerde ta'rîf-tenkîr düzeyinde meydana gelen kısmî farklılıklar olacaktır. İlgili âyetlere geçmeden önce ta'rîf-tenkîr kavramlarının tanımlarını ve belâgat ilmi açısından marife ve nekre lafızların ifade edebilecekleri manaları vermek yerinde olacaktır.

3. TA'RÎF-TENKÎR KAVRAMLARI VE MANÂYA DELÂLETİ

Belâgat âlimlerince ta'rîf-tenkîr konusu "müsned ve müsnedün ileyhî halleri" başlığı altında incelenmiştir, Konu ahd, cins, umûm ve teşrîf gibi birçok anlamlara sahip olan "ل" ile yapılan ma'rifelik, has ismi mevsullerle (الذي، التي، اللذين، gibi) yapılan ma'rifelik ve bunun müşterek ismi mevsullerden (مَنْ، ما، gibi) farkı, izafetle gelen ma'rifeliğin hangi mânâlara delâlet ettiği, ismi işaretlerin delâlet ettiği mânâlar ve kullanım maksatları üzerinden değerlendirilmiş, belâgat ve nahiv âlimlerince bir araştırma ve inceleme konusu yapılarak bu alanda pekçok görüş belirtilmiştir.

3.1. Ta'rîf Kavramı ve Mânâya Delâleti

Belirli varlıklara delâlet eden, genel ve müşterek sıfatlarda kendisini diğer varlıklardan ayırt edecek özelliklere sahip olan isimlere ma'rife isimler,³⁴ hükmün ma'rifelik yollarından birisinin kullanılmasıyla muhataba bildirilmesi ise ta'rîf olarak isimlendirilmektedir.³⁵ Asıl olan müsnedün ileyhî ma'rife, müsnedin nekre gelmesidir.

³⁴ Abdurrahman Hasan el-Habenneka el-Meydânî, *el-Belâgatu'l'Arabiyye Ususuha ve ulûmuha ve Fünûnuha*, (Beyrût: Dârü'l-Kalem- Dârü's-Şamiye, 1996), 1/396; Abbas Hassan, *Nahvu'l Vâfi*, (Mısır: Daru'l Maârif, 1979),1/279.

³⁵ Bedevi Tabane, *M'ucemu'l-Belâgati'l'Arabiyye*, (Riyad: Dârü'l-Minare- Dârü'r-Rifaî, 1981), 417.

Ancak belirli maksat ve ihtiyaçlara binaen cümlelerin umde denilen temel unsurları olan müsnedün ileyh (özne) ve müsned (yüklem) ma'rife türlerinden her hangi birisi vasıtasıyla dile getirilebilmektedir.

3.1.1. Müsnedün İleyhin Ma'rife Gelmesi

Müsnedün ileyh zamir, ismi işaret, alem, ismi mevsul, izafetle veya "ال" takısı ile marife gelebilmektedir. Bu kullanımların belagat ilmi açısından ifade edebileceği muhtemel manalar şu şekildedir:

a- Zamir olarak ma'rife gelmesi

Zamirler ismin yerini tutan ma'rife mebni kelimelerdir. Makamın mütekelim, muhatap ve ğaib için olması durumunda kullanılır.³⁶ Zamir hangi kelimenin yerine kullanılmışsa ona zamirin merci-i denir. Zamir kendisinden önce geçen sarîh bir lafzın yerine kullanılabilmesi gibi ta'zîm ve tefhîm mânâsı içeren şân zamirlerinde olduğu gibi zihindeki bir şeye raci olabilmekte veya siyakta bulunmayan ve kendisine lafzî bir karine-nin delâlet ettiği ismin yerine de kullanılabilir. {إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى} "Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur."³⁷ âyetinde takdir; العدل أقرب للتقوى şeklindedir. هُوَ zamiri lafzî bir karine olan "إِعْدِلُوا" fiilinin de işaret ettiği üzere siyakta bulunmayan "العدل" kelimesinin yerine kullanılmıştır. {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} örneğinde ise zamir, şân zamiri olup ta'zîm maksatlı kullanılmıştır. Zamirin merci-i zihindeki الشان العظيم "kıymetli şey- kıymetli durum" gibi ifadelerdir. Lafzın zamir olarak marife gelme sebepleri kısaca şöyledir:

1-Zamir kullanımı bazen bir zorunluluktur. Kendisiyle alakalı konuşan kimse "ben" demek zorundadır. Kişinin kendisini ifade ederken kullanabileceği başka bir lafız bulunmadığı için zamir kullanımı bazen zorunlu hale gelmektedir.

2-Zamir bazen de aynı kelimenin gereksiz tekrarı için kullanılır. Önceden zikri geçmiş sarîh ismin metinde defalarca tekrar edilmesi bir çirkinlik olduğu için isim yerine bir zamir kullanılır. Bu şekilde bir usanma ve sikalin önüne geçilmiş olur. {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا! تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ} "Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin. Umulur ki rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar."³⁸ âyetinde geçen "كُم" zamirleri "insan" lafzına racidir. Kelimenin defalarca seraheten kullanılmaması için kelime zamir ile getirilmiştir.

³⁶ Sekkakî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî, *Miftahu'l-Ulûm*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 179; Teftâzânî, Sa'duddin, *el-Mutavval Şerhu Telhîs'i Miftâh*, thk. Abdulhamit Hindavi, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 25.

³⁷ el-Bakara 1/8.

³⁸ et-Tahrîm 66/8.

3-Zamirle hitapta asıl olan muhatabın huzurda olmasıdır. Huzurda olmayan muhatabın kalbe yakınlığını ifade etmek için de zamir kullanılabilir.³⁹ {إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ} Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.⁴⁰

4-Bazen de bütün muhatapları kapsayacak biçimde belli bir kişiye hitap edilir. Kullanılan zamir umûmu kapsayıp başkalarına yönelik olur.⁴¹ {وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُؤُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ} Keşke mücrimlerin, Rablerinin huzurunda başlarını eğdiklerini görsen.⁴² Ayetteki "تَرَىٰ" fiilinin müstetir zamiri olan "أنت" zamiri her hangi bir muhataba has olmayıp umûma yöneliktir.

b- Alem (özel isim) olarak ma'rife gelmesi

Özel isimler delâlet ettikleri mânâ açısından başka bir şeye ihtiyaç duymadan delâlet ettiği şeyi tam ve kesin olarak belirleyen kelimelerdir.⁴³ İsim, künye ve lakap olmak üzere üç çeşittir. Kullanım maksatları kısaca şöyledir;

1-Alem (özel ism) bizzat dinleyicinin zihnine getirmek için kullanılır.⁴⁴ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} De ki; O Allah birdir.⁴⁵

2-Ta 'zîm için: Genelde künye ve lakaplar vasıtasıyla bir şeyi yüceltmek ve büyük göstermek için getirilir.⁴⁶ {مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ} Muhammed Allah'ın resulüdür.⁴⁷

3-Telezüz için: Zikrinden lezzet alındığı için özel isim kullanılır. يَا سَمِيعُ يَا اللَّهُ، يَا عَلِيمُ يَا اللَّهُ، يَا غَنِيُّ يَا اللَّهُ Ey! Her şeyi işiten, her şeyi bilen, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah'ım.

4-Teberrük için: Hayır ve bereket ummak gayesiyle kullanılır.⁴⁸ الله الهادي Hidayete erdiren Allah'tır." demek gibi.

5-İhâne (hakaret- basit görme) için kullanılabilir.⁴⁹ {تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ} "Ebu Leheb'in elleri kurusun", gerçi kurudu da!⁵⁰

c- İsmi mevsul olarak ma'rife gelmesi

³⁹ Ahmed Mustafa Merâğî, *Ulûmu'l-Belâga*, (Beyrut: Daru'l- İlmîyye, 1993), 113.

⁴⁰ el-Fatihâ 1/5.

⁴¹ Kazvînî, Celâluddin Muhammed b. Abdurrahman Hatîb, *Telhisu'l-Miftâh*, (Karaçi: Mektebetu'l-Büşra, 2010), 18.

⁴² es-Secde 32/12.

⁴³ Hassan, *Nahvu'l Vâfi*, 1/286.

⁴⁴ Kazvînî, *Telhisu'l-Miftâh*, 18-19.

⁴⁵ el-İhlâs: 112/1.

⁴⁶ Kazvînî, Celâluddin Muhammed b. Abdurrahman Hatîb, *el-İdâh fi Ulûm'l-Belâga*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2003), 42; İbn Akîl el-Mekkî, *ez-Ziyâdetu ve'l-İhsân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (Birleşik Arap Emirlikleri: Dârü'l-Kalem- Dârü's-Şamiye, 2006), 5/ 496.

⁴⁷ el-Fetih 48/29.

⁴⁸ Teftâzânî, *el-Mutavval Şerhu Telhîs'i Miftâh*, 25.

⁴⁹ İbn Akîl el-Mekkî, *ez-Ziyâdetu ve'l-İhsân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 5/497; Teftâzânî, *el-Mutavval Şerhu Telhîs'i Miftâh*, 25.

⁵⁰ et-Tebbet 111/1.

Mübhem kelimelerden olan (bir gizlilik barındıran) ismi mevsuller anlamı ancak kendisinden sonraki sıra cümlesi ile anlaşılan ma'rife mebni kelimelerdir. Marifeliğini kendisinden sonraki sıra cümlesi ile kazanır.⁵¹ Lafzın anlam açısından bir kapalılık içermesi sebebiyle Sekkâkî ismi mevsulleri "mübhemât" olarak isimlendirmiştir.⁵² Müşterek ismi mevsullerin ismi mevsul olmak dışında başka şeyler için de kullanılması sebebiyle asıl ismi mevsul "الذي" ve türevleridir. Müşterek ismi mevsullerden olan "ما ve من" has ismi mevsullere göre tali bir özelliğe sahiptir.⁵³ İsmi mevsullerin kullanım maksatları kısaca şöyledir;

1-Zikredilecek ismin bilinmemesi durumunda kullanılır. Muhatabın bahsedilen kişi ile ilgili sıra cümlesindeki bilgi dışında bilgi sahibi olmamasından dolayı kullanılır.⁵⁴ {فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ} Şehirde korku içinde etrafı gözetleyerek sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen adam bağırarak yine ondan yardım istiyor⁵⁵ âyetinde zikri geçen kişi tanınmayıp onu bilinir kılan tek şey çünkü yardım istemesi olduğu için ismi mevsul kullanılıp sonrasında bir açıklamaya gidilerek bir belirleme yapılmıştır.

2-İsmi açıklamanın çirkin kaçması durumunda⁵⁶ veya zikri geçen kişilerin basit görülmesinden dolayı isimlerin telaffuz edilmemesi sebebiyle kullanılır.⁵⁷

{وَرَأَوْتَهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ} *Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi.*⁵⁸ âyeti ile ilgili olarak Şevkânî zikri geçen kişinin kim olduğu açıkça biliniyor olmasına rağmen Aziz'in eşi veya Zeliha demek yerine ismi mevsul ile ifade edilmesini, yapılan eylemin kötü olmasına bağlamıştır. Bahsedilen şeyin çirkin olması sebebiyle ismin zikrinin hoş olmayacağından dolayı "Zeliha" demek yerine ismi mevsul kullanılmıştır.⁵⁹

3-Tehvîl (korkutmak) için: Meseleyi büyüterek meselenin önemine dikkat çekmek için kullanılır.⁶⁰ {فَغَشَّيْهُمْ مِنَ اللَّيْلِ مَا غَشَّيْهُمْ} Deniz onları görülmedik bir şekilde kuşatıp yuttu.⁶¹ Sadece فغشَّيهم kelimesi yeterli olabilirdi. Fakat meselenin önemine dikkat çekmek için aynı ifade bir de ismi mevsul ile kullanılmıştır.

⁵¹ Hassan, Nahvu'l Vâfi, ,1/340.

⁵² Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî, *Miftahu'l-Ulûm*, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, 1987), 178.

⁵³ Gırnâtî, *Milaku't-Te'vîl*, 199.

⁵⁴ Bedevi Tabane, *M'ucemu'l-Belâgati'l-Arabiyye*, 419; Hâşîmî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga*, (Beirut: Mektebet'ül-'Asriyye, 1999), 114.

⁵⁵ el-Kasas 28/18

⁵⁶ Hâşîmî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 115.

⁵⁷ Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beirut: Müessesetu'r-Risâle Naşirûn, 2015), 406.

⁵⁸ el-Yûsuf 12/23.

⁵⁹ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Fethu'l-Kadîr *el-Camiu Beyne Fenni'd-Dirâye ve'r-Rivaye min İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrahman Umeyra, (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1994), 3/23.

⁶⁰ Hâşîmî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 114.

⁶¹ et-Tâ-Hâ 20/78.

4-Muhatabın bir hataya düştüğüne dikkat çekmek için kullanılır.⁶² {إِنَّ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادًا أَمْثَلُكُمْ} Allah'tan başka yalvardıklarınız, sizin gibi kullardır.⁶³ âyetinde Allah'tan başkasına çağrıda bulunmaktan bahsedilmiştir. Bu kullanım bir hataya düşüldüğüne dikkat çekmek içindir.

5-Verilecek haberin gerçekleşeceğine dair îmâda bulunmak için kullanılır. Haberin gerçekleşeceği ile alakalı bir girizgâh mahiyeti taşır. {إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ} Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.⁶⁴

6-Sıla cümlesinin içerdiği mefhum sayesinde ismi mevsulden önceki kavramın bir vasfını açıklamak için kullanılır.⁶⁵

{شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ} Ramazan ayı doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'an'ın indirildiği aydır.⁶⁶ "Ramazan" kelimesi ile ilgili birçok hususiyet söz konusudur. Âyette ismi mevsulden önceki "Ramazan" kelimesinin "kendisinde Kur'an'ın indirildiği ay" oluşu gibi özel yönlerinden birisine dikkat çekilmiş, sadece ilgili vasfa dikkat çekilmek üzere ismi mevsul kullanılmıştır.

7-Haberin büyüklüğüne işaret etmek için vesile olarak kullanılabilir.⁶⁷ Semarrâî bu hususu ta'zîm olarak değerlendirmiştir.

{شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ} Ramazan ayı doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'an'ın indirildiği aydır.⁶⁸

8-Sıla cümlesinin delâlet ettiği vasfın, cümledeki hükmün, üzerine inşa edildiği bir durum olduğunu göstermek için kullanılır.⁶⁹

{إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ} Şüphe yok ki iman edenler, güzel şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekât verenlerin rableri katında ecirleri vardır.⁷⁰

9-Umûm ve şumul ifade etmesi için kullanılır.⁷¹ {إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ} "Rabbimiz Allah'tır" deyip de dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler müjdeyle inerler.⁷² İsmi mevsul kendisinden sonra dile getirilen sila cümlesindeki herkesi kapsamak üzere kullanılmıştır. Bakara sûresi 212. âyette {وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ}

⁶² Hâşîmî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 114.

⁶³ el-A'râf 7/194.

⁶⁴ el-Mü'min 40/ 60.

⁶⁵ Meydânî, *el-Belâgatu'l'Arabiyye Ususuha ve ulûmuha ve Fünûnuha*, 1/ 430.

⁶⁶ el-Bakara 2/195.

⁶⁷ Abdülmüteâl es-Saidî, *Buğyetül İzah li Telhisu'l-Miftah*, (Kahire: Mektebetu'l-Adâb, 1999), 66.

⁶⁸ el-Bakara 2/195.

⁶⁹ Meydânî, *el-Belâgatu'l'Arabiyye Ususuha ve ulûmuha ve Fünûnuha*, 1, 433.

⁷⁰ el-Bakara 2/277.

⁷¹ Meydânî, *el-Belâgatu'l'Arabiyye Ususuha ve ulûmuha ve Fünûnuha*, 1/ 433; Gırnâtî, *Milaku't-Te'vil*, 309-310.

⁷² el-Fussilet 41/30.

ifadeleriyle geçen ismi mevsul de umum ifade etmekte, Allah'ın (c.c) kulların her birisini dilediği gibi rızıklandıracağını beyan etmektedir.

10-İbhâm mânâsı sağlamak için kullanılır. Bir kapalılık ve belirsizlik bulunduğu ilgili durum ismi mevsul kullanılmak suretiyle ifade edilir.⁷³ İbhâm mânâsı has ismi mevsullerden ziyade müştereklerde vardır.⁷⁴ {عَلِمْتُ نَفْسٌ مَا قَدَّمْتُ وَأَخَّرْتُ} "Herkes (dünyada) yaptığı ve (yapmak zorunda olup da) yapmadığı şeyleri bilecektir.⁷⁵ Yapılması gerekenler ve yapılmamış olanlar olmak üzere birçok şeyi içine alacağı için hakkında bir belirsizlik bulunmaktadır. Bu yüzden ismi mevsulle ifade edilmiştir.

d-İsmi işaret olarak ma'rife gelmesi

İsmi işaretler genelde hissi (duyu organları ile kavranabilir) şeyler olmak üzere manevi şeylere de işaret etmek üzere kullanılan ma'rife mebni kelimelerdir.⁷⁶ Kullanım maksatları kısaca şöyledir;

1-Temyîz: Başkalarından iyice ayırmak için kullanılır. ⁷⁷ Bu da zikri geçen şeyin dinleyicinin zihnine hissî olarak iyice getirilmesi için yapılır.⁷⁸ Kasas suresi 15. âyette bu kullanımın güzel bir örneği vardır. Musa (a.s) şehre girdiğinde kavga eden iki adam görmüştü. Biri si kendi kavminden birisi de düşmanı olan bir kişidir. Bu ikisini bir birinden ayert etmek için âyette { وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينٍ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ } "Mûsâ, ahalisinin farkedemeyeceği bir vakitte şehre girdi. Orada, biri kendi halkından, diğeri düşman taraftan olan iki adamın birbirleriyle kavga ettiğini gördü." buyurularak adı geçen kişilerden ismi işaret kullanılarak bahsedilmiştir.

2-İşaret edilen şeyin yakın, orta veya uzak mesafede olduğunu ifade etmek için kullanılır.⁷⁹ { وَتُفَخُّ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمَ الْوَعِيدِ } Sûr'a üfürülür; işte bu, geleceği vâdedilen gündür.⁸⁰ Vadedilen günün uzak bir gün olduğu gösterilmek kastıyla uzak için kullanılan bir ismi işaret kullanılmıştır.

3-Yakın ismi işaret kullanmak yerine uzak ismi işaret kullanmak suretiyle zikredilen şeyin derecesini artırmak gaysiyle kullanılır.⁸¹ { تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا } Kullanımızdan, takvâ sahibi kimselere vereceğimiz cennet işte budur.⁸²

⁷³ Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 115.

⁷⁴ Gırnâtî, *Milaku't-Te'vîl*, 309-310.

⁷⁵ el-İnfitâr 82/5.

⁷⁶ Hassan, *Nahvu'l Vâfi*, 1/321.

⁷⁷ Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûm'l-Belâga*, 44.

⁷⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 406.

⁷⁹ Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 112.

⁸⁰ el-Kâf 50/20.

⁸¹ Abdülmüteâl es-Saidî, *Buğyetül İzah li Telhisu'l-Miftah*, 69.

⁸² el-Meryem 19/63.

4-Tahkîr: Zikredilen şey uzakta olduğu halde yakın ismi işaret kullanarak müsnedün ileyhi tahkîr etmek için kullanılır.⁸³ { أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ إِلَيْكُمْ } Sizin ilahlarınızı diline dolayan bu mu?⁸⁴

5-Muhatabın bön ve aptal olduğuna işaret etmek için kullanılır.⁸⁵ Muhatabın hissi şeyler- le işaret edilmeden bazı şeyleri anlayamadığını göstermek için yapılır.⁸⁶ { وَلَوْ } Rablerinin huzuruna getirildikleri zaman sen onları bir görsen! Allah: Bu (yeniden dirilme olayı), hak değil miymiş? diyecek, onlar da «Rabbimi- ze andolsun ki evet!» diyecekler⁸⁷

6-Müşarun ileyhin kendisine ait sıfatlara layık olduğunu göstermek için kullanılır.⁸⁸ Kendisine işaret edilen müşarun ileyh, bir kısım sıfatlarla zikredilmişse, ismi işareti kullanmakla onun, kendinden sonra gelen bütün sıfatlara layık olduğunu göstermek gayesi güdülür. { الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ، وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ } (Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar. Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar. İşte onlar Rablerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler. Ve kurtuluşa erenler de işte onlardır.⁸⁹ âyetinde ismi işaretler, kastedilen kişilerin kendilerinden sonra zikredilen hidayet ve kurtuluşa erme vasıflarına layık olduğunu göstermek gayesiyle getirilmiştir.

e- Harfi ta'rîf (ال) ile ma'rife gelmesi

En çok kullanılan ma'rifelik türüdür. Nekre ismin baş kısmına harfi ta'rîf getirilmesi sonucu kelime ma'rifeye çevrilmiş olmaktadır. Kullanım maksatları kısaca şu şekildedir; 1-Ahdi zihnîye veya ahdi zikrî'ye işaret etmek için kullanılır.⁹⁰ Önceden lafzî geçmiş olmayıp, muhatap ile mütekellimin zihininde mevcut bir şeye işaret etmek için harfi ta'rîf kullanılması ahdi zihnî,⁹¹ öncesinde lafzî geçmiş olan bir şey için harfi ta'rîfin kullanılması ise ahdi zikrî'dir. { رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلْأُنثَىٰ } Onu doğurunca, 'Rabbim! Dedi!', "onu kız doğurdum." –Oysa Allah, onun ne olduğunu daha iyi bilir- Erkek, kız (çocuğu) gibi değildir.⁹² Erkek evlat isteyen İmran'ın eşi Hanne, Allah'a (c.c) "Ya Rabbim ben kız doğurdum" şeklinde bir niyazda bulunmuştur. Bir önceki ayette "karnımdakini sana adadım" ifadesi bulunmaktadır. Lafzî geçmemiş olsa da "الذَّكَرُ" kelimesinin başındaki

⁸³ Kasım, Muhammed Ahmed-Dîb, Muhyiddin, 'Ulum'ul-Belaga, el-Bedi'-el-Beyân-el-Me'ânî, (Trablus: el-Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitab, 2003), 325.

⁸⁴ el-Enbiyâ 21/36.

⁸⁵ Sekkaki, Miftahu'l-Ulûm, 183.

⁸⁶ Suyûtî, el-İtkân, 406.

⁸⁷ el-En'âm 6/30.

⁸⁸ Abdülmüteâl es-Saidî, Buğyetül İzah li Telhisu'l-Miftah, 70.

⁸⁹ el-Bakara 2/3.4.5.

⁹⁰ Teftâzânî, el-Mutavval Şerhu Telhis'i Miftâh, 224

⁹¹ 'Âkûb, İsa Ali, el-Mufassal fi 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye, (Halep: Câmîatu Haleb, 2000),121.

⁹² el-Âl-i 'İmrân 3/36.

harfi ta'rîf, Hz. Meryem'in zihninde mevcut olan bir şeye yani karındaki çocuğa işaret etmekte-dir.

"أنتى" kelimesi ise ayetin öncesinde zaten geçmiştir. "الأنثى" kelimesinin başındaki harfi ta'rîf, önceden zikri geçmiş olan ve nekre kullanılan "أنتى" kelimesine işaret etmek içindir. "لَيْسَ الذَّكَرُ (الَّذِي طَلَبْتُ إِمْرَأَةَ عِمْرَانَ) كَالْأُنْثَى (وَهَيْتُ لَهَا) وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى" onun istediği erkek çocuk verdiğimiz kız çocuk gibi kıymetli olamayacaktır" mânâsı kastedilmektedir.⁹³

2-Cins için kullanılır. "ال" takısı ile muayyen bir şey değil de, cinsin bütün fertleri kastedilirse "ال" takısı cins için kullanılmış olur. العلمُ خَيْرٌ مِنَ الْمَالِ İlim maldan daha hayırlıdır." İfadesiyle bütün ilim türlerinin, bütün mal türlerinden daha hayırlı olduğu ifade edilmiştir.

3- "ال" takısı bazen istiğrâk ifade eder.⁹⁴ İstiğrâk hiçbir zaman ve mekân farkı olmadan elif lam takısının başına geldiği bütün fertleri içine almasıdır.⁹⁵

"الحمْدُ لله" "Hamd Allah'adır." ifadesinde "hamd" kelimesinin başındaki "ال" istiğrak içindir. "Kimden ve nereden olursa olsun hamdlerin tamamı Allah'a aittir" anlamına gelmektedir. Yine burada geçen "ال" takısı cins de ifade eder. Zira hamdin bütün türleri de Allah'a aittir. İstiğrak ise iki çeşittir.

a- Hakîkî istiğrâk: Tamamını kapsayan istiğraktır. { عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ } O, gaybı da görünen alami de bilendir, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.⁹⁶ Bu özellikler tamamen Allah'a ait olduğu için hakîkî istiğrak söz konusudur.

b- Örfî (Mecâzî) İstiğrâk: İçerdiği fert ve eşya cinsinin tamamını değil örfle sınırlandırılmış genel mânâda bir kapsayıştır.⁹⁷

"جَمَعَ الْأَمِيرُ الصَّاعَةَ" "Emir bütün mücevheratı topladı" ifadesinde Emir'in bütün mücevheratı toplaması mümkün değildir. Sadece kendi yöresinde bulunan mücevherat kastedilmiştir.⁹⁸ Bu yüzden ifade örfî istiğrak içerir.

f- İzafetle ma'rife gelmesi

İzafet iki ismin bir birine eklenmesi suretiyle aralarında bir anlam ilişkisi meydana gelmesi, birisinin diğerinin mânâsını tamamlamasıdır. Önde gelen muzaf sonrasında ki kelime ise muzafun ileyh olarak isimlendirilir. Kullanım maksatları kısaca şöyledir;

1-En kısa yol olması sebebiyle icazlı bir anlatım için kullanılır. Bu marife türünün en yaygın kullanım amacı budur. Zikri geçen şeyi muhatabın zihnine getirmek hususunda en kısa yol olarak kullanılır.⁹⁹ Sıfatlamak veya ismi mevsul kullanıp sonrasında sıla cümle-

⁹³ Teftâzânî, *el-Mutavval Şerhu Telhîs'i Miftâh*, 223.

⁹⁴ Kazvîni, *Telhisu'l-Miftâh*, 20.

⁹⁵ Abdülmüteâl es-Saidî, *Buğyetül İzah li Telhisu'l-Miftah*, 72.

⁹⁶ et-Tegâbun 46/18.

⁹⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 407.

⁹⁸ Kazvîni, *Telhisu'l-Miftâh*, 21.

⁹⁹ Teftâzânî, *el-Mutavval Şerhu Telhîs'i Miftâh*, 28.

si getirmektense daha kısa olan izafet tercih edilebilmektedir. { إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ } Şurası muhakkak ki benim kullarım üzerinde senin hiçbir nüfuzun olmayacaktır.¹⁰⁰ Örneğin İsmi mevsul kullanmak suretiyle aynı mânâ ifade edilmek istendiğinde izafetli kısmın " إِنَّ الْعِبَادَ الَّذِينَ أَنَا إِلَهُهُمْ " şeklinde ifade edilmesi gerekirdi ki bu da cümlenin uzamasına sebep olacaktır.

2-Muzaf veya muzafun ileyhi ta'zîm (teşrîf) etmek için kullanılır.¹⁰¹ { وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ } Kullarının küfre düşmesine razı olmaz.¹⁰² "عباد" kelimesinin Allah'a raci olan "هـ" zamirine muzaf oluşu kulların ta'zîmi içindir.

3-Muzaf veya muzafun ileyhi tahkîr etmek için kullanılır. { وَلَدُ الْحَجَامِ حَاضِرٌ } Sünnetçinin çocu- ğu geliyor." gibi.

4-Umûm ifade etmek için kullanılır.¹⁰³ { فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ } Onun buyruğuna karşı gelmek isteyenler korkup sakınsınlar.¹⁰⁴ "عن كل أمر الله" "Allah'ın (c.c.) bütün emirlerinden" takdirindedir.

5-Tahsîs ifade etmek için kullanılır.¹⁰⁵ { كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ } İşte Allah, âyetlerini (şer'î hükümleri) size böyle açıklıyor. Allah her şeyi bilir. Hikmet sahibi ve hükümrandır.¹⁰⁶ Eylemin kulların değil ancak Allah'ın yarattığı bir fiil olması sebebiyle, eylem sadece Allah'a tahsis edilmek üzere zamire muzaf olmak suretiyle ma'rife gelmiştir.

6-Teşbîh ifade etmesi için kullanılır. { يَا أُخْتُ هُرُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعِيًّا } Ey Hârûn'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi."¹⁰⁷ âyetinde Hz. Meryem'e Harun'un kız kardeşi olarak hitapta bulunulmuştur. Aralarında uzun bir zaman aralığı bulunmasına rağmen bu şekilde bir hitabın maksadı takva ve dürüstlük açısından Hz. Meryem'in Hz. Harun'a benzetilmesidir.¹⁰⁸

7-Tevbîh ifade etmesi için kullanılır. { ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِي الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقِقُونَ فِيهِمْ } Sonra kıyamet gününde Allah onları rezil eder ve der ki: "Uğruna mücadele ettiğiniz ortaklarım hani nerede?" âyetinde "شُرَكَاءِي" kelimesinin Allah'a raci olan "ي" zamirine muzaf yapılarak kullanılması muhatapları azarlama gayesi taşımaktadır.¹⁰⁹

3.1.2. Müsnedin ma'rife gelmesi:

¹⁰⁰ el-İsrâ 17/65.

¹⁰¹ Fadl Hasan 'Abbâs, *el-Belâga Funûnuha ve Efnânuha, İlmu'l-Meânî*, (Ürdün: Daru'l- Furkan, 1417/1997), 322.

¹⁰² ez-Zümer 39/7.

¹⁰³ Suyûtî, *el-İtkân*, 407.

¹⁰⁴ ez-Zümer 39/7.

¹⁰⁵ İbn Cemâ'a, *Keşfu'l-Meânî fi'l-Müteşâbihi mine'l-Mesâni*, 273.

¹⁰⁶ en-Nûr: 24/59.

¹⁰⁷ el-Meryem: 19/28.

¹⁰⁸ Ahmed Abdullah Hamûd 'Anî, *el-Büna en-Nahvî ve Eseruha fi'l-M'ana*, (Bağdat: Camiatu Bağdat, Doktora Tezi, 2003), 155.

¹⁰⁹ 'Anî, *el-Büna en-Nahvî ve Eseruha fi'l-M'ana*, 155.

Asıl olan müsned konumundaki kelimenin nekre gelmesidir. Ma'rife gelmesi "هُوَ" O Alidir." örneğinde olduğu gibi ya bir zorunluluktan kaynaklanır ya da belâgat açısından bir takım gayeler içindir. Müsnedin ma'rife kullanım gayeleri kısaca şu şekildedir:

1-Dinleyiciye onun tanıdığı ve bildiği bir konu üzerinde ma'rifelik yollarından birisiyle bir hüküm bildirmek için marife getirilir. Zaten ma'rife olan bir konuda ma'rifelik türlerinden birisiyle hüküm bildirmektir.¹¹⁰ زيد أخوك Zeyd kardeşindir." ifadesinde Zeyd ma'rife kullanılmıştır. Müsned de ma'rife getirilerek muhatabın zaten bilgi sahibi olduğu bir konu marifelik yollarından birisi ile ifade edilmiştir. Bunun tersi de mümkündür. Yani "أخوك زيد" şeklinde cümle kurup bu defa müsnedi âlem kullanarak ma'rife yapmak da mümkündür.

2-Cinsin gerçekten bir şeye tahsîs edildiğini ifade etmek için ma'rife kullanılır. Hükümün sırf müsnedün ileyhe ait olduğunu ifade eder. Böyle bir kullanımda gerçek kasr söz konusudur.¹¹¹ زيد الأمير Emir zeyd'dir." Zeyd'den başka emir tanımam, en iyisi en şerefli si Zeyd'dir" anlamı içermektedir. Cins için olan emirlik tamamen Zeyd'e tahsis edilmiştir.

3-Mübalağa (abartı) için müsned ma'rife getirilir. Müsnetteki bir sıfattan dolayı mübalağa ifade etmek için kullanılmaktadır."عَمْرُو الشُّجَاعُ" Cesur olan Amr'dır." Bu kullanım mübalağa ifade eder. Zira Amr'dan daha cesur olanlarda vardır.

3.2. Tenkîr Kavramı ve Mânâya Delâleti

Aynıyle belli bir şeye delâlet etmeyen nekre lafızlar kendisini aynı özelliklere sahip benzerlerinden ayırt edebilecek özellikleri olmayan müphem lafızlardır. Ma'rife kelimelerde olduğu gibi nekre kullanılan kelimelerin de belâgat açısından bir takım gayeleri bulunmaktadır.¹¹² Kuşkusuz bu mânâlar kelimenin bizzat kendisiyle değil siyak vasıtasıyla ortaya çıkmakta, nekre kelimeler zâtı itibariyle belirli bir mânâya delâlet etmemektedirler.¹¹³ Nekre lafzın genelde ifade ettiği mânâlar tekessür, ta'zîm, taklîl, tahkir, umûm ve nevîyyedir. (çeşit) ¹¹⁴ Asıl olan ise müsnedin nekre, müsnedün ileyhin ma'rife gelmesidir.

3.2.1. Müsned'in Nekre Gelmesi

1-Nekre gelişi müsnedin belli bir kişiye tahsis edilmediğini ifade etmek için olabilir.¹¹⁵ Belirli bir ismin kastedilmediği yerlerde lafız nekre kullanılır. زيد كاتب Zeyd

¹¹⁰ Teftâzânî, *el-Mutavval Şerhu Telhîs'i Miftâh*, 44.

¹¹¹ Abbâs Hasan, *el-Belâga Funûnuha ve Efnânuha İlmu'l-Meânî*, 324.

¹¹² Abbâs Hasan, *el-Belâga Funûnuha ve Efnânuha İlmu'l-Meânî*, 331.

¹¹³ Halil İbrahim Kaçar, "Arapçada Nekre Kullanımların Semantik Boyutu", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2, (Haziran 2005), 167.

¹¹⁴ Kazvîni, *el-İdâh fi Ulûm'l-Belâga*, 50-51.

¹¹⁵ Teftâzânî, *el-Mutavval Şerhu Telhîs'i Miftâh*, 43

kâtiptir." cümlesinde "katip" kelimesinin nekre kullanılması katipliğin sadece Zeyd'e ait olmadığını ifade etmektedir.

2-Tefhîm/Ta'zîm (Müsnedin büyüklüğünü ifade etmek) için kullanılır.¹¹⁶

{ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ } *Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.*¹¹⁷ Yukarıdaki âyette "رَسُولٌ" kelimesinin nekre kullanımı ta'zîm gayesine yöneliktir.

3-Kemâl (Tamlık/Mükemmellik bildirmek) için kullanılır.

{ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ } (Bu Kitap) hiç şüphe yok ki takva sahipleri için bir hidayettir.¹¹⁸ "هُدًى" kelimesinin belirsiz olarak getirilmesi Kur'ân'ın insanları doğruya davet etme ve erdeme kılavuzluk yapma niteliğinin kemâl derecede olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁹

4-Tahkîr için kullanılmış olabilir. مَا زَيْدٌ شَيْئًا. Zeyd bir şey değil." ifadesi tahkir için "Zeyd adam değil" anlamında kullanılmıştır.

3.2.2. Müsnedün İleyhin Nekre Gelmesi

Mütekellim müsnedün ileyhi marifelik çeşitlerinden her hangi birisiyle bilmiyorsa lafız nekre kullanılır.¹²⁰ Bu durum, lafzın nekre kullanılması açısından bir zorunluluktur. *جَاءَ رَجُلٌ يَسْأَلُ عَنْكَ* Seni soran bir adam geldi." ifadesinde mütekellim müsnedün ileyih (gelen kişi) ile alakalı her hangi bir malumata sahip olmadığı için "رَجُلٌ" kelimesini nekre kullanmak zorundadır.

1-Ta'mîm: Muayyen olmayan bir ferde delalat etmesi için nekre kullanılır.¹²¹ { وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى } Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi.¹²² âyetinde "رَجُلٌ" kelimesi "her hangi bir adam" geldi mânâsına kullanılmıştır.

2-Nev'iyet: Kullanılan kelimenin türünü göstermek ve özel bir anlam kastetmek için kullanılır.¹²³ { وَ عَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ } Gözleri üzerinde de bir perde vardır.¹²⁴ Kâfirlerin gözlerinde *bir tür* perde bulunduğu bahsedilmektedir.

Nekre lafızlar nev'iyet ve umûm mânâsı haricinde taklîl, tahkir, teksir ve tâzîm için de kullanılabilir. Sekkâkî taklîl ile tahkir arasında ve teksir ile ta'zîm arasında bir

¹¹⁶ Sekkâkî, *Miftahu'l-Ulûm*, 103.

¹¹⁷ et-Tevbe: 9/128.

¹¹⁸ el-Bakara: 2/2.

¹¹⁹ Kaçar, "Arapçada Nekre Kullanımların Semantik Boyutu", 182.

¹²⁰ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabîyye Ususuha ve ulûmuha ve Fünûnuha* 1/400; Merâğî, *Ulûmu'l-Belâga*, 126.

¹²¹ Abdülmüteâl es-Saidî, *Buğyetül İzah li Telhisu'l-Miftah*, 76.

¹²² el-Yâsîn: 36/20.

¹²³ Sekkâkî, *Miftahu'l-Ulûm*, 191.

¹²⁴ el-Bakara: 2/7.

fark gözetmemiş,¹²⁵ taklîl ifade eden nekre lafzın tahkîr de ifade edebileceğini, teksîr ifade eden lafzın ta'zîm de ifade edebileceğini dile getirmiştir.

3-Ta'zîm: Zikredilen şeyin azametini göstermek için kullanılır.¹²⁶ {وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ} Onlar için azim (büyük) bir azap vardır.¹²⁷ âyetinde "عَذَابٌ" kelimesi nekre kullanılarak büyük bir azaba işaret edilmiştir.

4-Tahkîr: Zikri geçen şeylerin aşağılık ve değersiz olduğunu ifade etmek için kullanılır.¹²⁸ {وَالَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ أَنْبِئُونِمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ، يَا قَوْمِ إِنَّمَا هِذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْفَرَارِ} Mü'min kişi şöyle dedi: "Ey kavmim! Bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim. Ey kavmim! Bu dün-ya hayatı bir sürelik yararlanmadan ibarettir; âhirete gelince, ebedîlik yurdu işte orasıdır.¹²⁹ Âyeti kerîmede yer alan "مَتَاعٌ" "geçimlik" kelimesinin nekre kullanımının arka planında dünya hayatının dikkate alınmaması gereken, önemsenmeye bile değmeyen az bir geçimlik olması bulunmaktadır.

5-Teksîr: Çokluk ifade etmek için kullanılır.¹³⁰ {وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ} Seni yalanlıyorsalrı senden önceki peygamberler de yalanlandı.¹³¹ âyetinde geçen "رسل" kelimesi nice peygamberler anlamında çokluk için kullanılmıştır.

6-Taklîl: Azlık ifade etmesi için kullanılır.¹³² {وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ} Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür.¹³³ "Allah'ın (c.c) az da olsa bizden razı olması, cennet nimetlerinin hepsinden daha kıymetlidir" anlamı taşımaktadır.

Görüldüğü üzere ma'rifeliğin bir maksadı olduğu gibi aynı şekilde kelimenin nekre gelmesinin de bir maksadı bulunduğu görülmektedir. Zira nekre kullanımların kendine mahsus bir konumu ve amacı bulunmakta olup bunun ma'rife ile karşılanması mümkün değildir.¹³⁴ Örneğin belirsizliği ifade etme kastı olan birisinin nekre bir lafız kullanmaktan başka imkânı bulunmamaktadır. Veya kendisine söylenecek isim hakkında muhatabın bir bilgisi bulunmadığında ma'rife türlerinden birisi olan ismi mevsul kullanıp sonrasında o kişiyi hatırlatıcı açıklamalar yapmaktan başka bir imkân yoktur. Yani ma'rife bir lafzın ifade ettiği mânâyı nekre bir lafzın yerine getirmesi, nekre bir lafzın ifade ettiği mânâyı ma'rife bir lafzın yerine getirmesi mümkün değildir.

Nitekim bir şey ne kadar meçhul olur ve bilinmezlik derecesi ne kadar fazla olursa, mahiyetini anlama ve künhünü idrâk etme hususunda muhatabın ilgi ve merakı o denli

¹²⁵ Kazvîni, *el-İdâh fi Ulûm'l-Belâga*, 52.

¹²⁶ Meydânî, *el-Belâgatu'l'Arabiyye Ususuha ve ulûmuha*, 1/404; Mayu Kadri, *el-Muîn fi'l-Belâga*, (Beyrût: Alemü'l-Kutub, 2000), 159.

¹²⁷ el-Bakara: 2/7.

¹²⁸ Teftâzânî, *el-Mutavval Şerhu Telhîs'i Miftâh*, 29.

¹²⁹ el-Mü'min: 40/38-39.

¹³⁰ Kasım -Dîb, *'Ulum'ul-Belâga, el-Bedî'-el-Beyân-el-Me'ânî*, 333.

¹³¹ el-Fâtır: 35/4.

¹³² Abbâs Hasan, *el-Belâga Funûnuha ve Efnânuha İlmu'l-Meânî*, 330.

¹³³ et-Tevbe: 9/72.

¹³⁴ Kaçar, "Arapçada Nekre Kullanımların Semantik Boyutu", 165.

fazla olmaktadır. Örneğin { إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ }¹³⁵ âyetinde geçen "شَيْءٌ" kelimesinin nekre kullanılması kıyamet sahnesinin çok daha derin boyutta algılanmasına zemin hazırlamıştır. Şöyle ki; bu kullanım sonucunda muhatap, "شَيْءٌ" kelimesinin ifade edebileceği sınırsız açıklamaları hayal dairesine taşıyarak söz konusu sahnenin kelimelerle ifade edilemeyecek kadar korkunç ve tüyler ürperten bir sahne olduğunu zihninde canlandırma imkânı bulur.¹³⁶

Nekre kelime bulunduğu siyak içerisinde de farklı mânâlara delâlet edebilmektedir. Bakara sûresi 96. âyet { وَتَجِدْتَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ } ile 179. âyette { وَلَكُمْ فِي الْفِصَاصِ حَيَاةٌ } ifadelerinde geçen "حياة" kelimeleri siyaktan anlaşıldığı üzere farklı anlamlara delâlet etmektedir. 96. âyette geçen kelime *her hangi bir hayat*, 179. âyetteki kelime ise *kıymetli bir hayata delâlet etmektedir*. Başka bir ifadeyle lafzın ma'rife veya nekre kullanılması tesadüf olmayıp, ya bir zorunluluktan kaynaklanmakta ya da sözcüklerle ifade edilmemiş bir takım mânâlar elde etmek gayesiyledir.

4. TA'RÎF-TENKÎR BAĞLAMINDA LAFZÎ MÜTEŞÂBİH ÂYETLER

Teşâbuh içeren âyetlerden birisinde kullanılan kelimelerden birisinin marife diğer âyette nekre gelmesi, marifelik sebeplerinin farklı olması suretiyle benzer âyetlerde bir farklılık meydana gelmesi ve farklı ismi mevsuller kullanmak suretiyle bir farklılığın meydana gelmesi şeklinde Kur'ân âyetlerinde meydana gelen kısmi farklılıklardır. Bu başlık altında ilgili farklılıkların belâgat, sarf ve nahiv ilimleri çerçevesinde lafızların ifade ettiği mânâlar örnek âyetler üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır.

Bu farklılıklardan ilki Lafızlardan Birinin Ma'rife Diğeri Nekre Kullanıldığı Âyetlerdir. Bakara sûresi 126. Âyette { وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا } İbrâhîm, "Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap," diye dua etmişti" şeklinde buyurularak "بَلَدًا" keliesi nekre kullanılmışken. İbrâhîm sûresi 35. âyette ise { وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا } İbrâhîm, "Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap," diye dua etmişti" şeklinde buyutularak aynı lafız "الْبَلَدَ" şeklinde marife kullanılmıştır.

İskâfi, Bakara sûresinde geçen nekre kelime ile İbrahim'in (a.s) Hz. İsmail'i ve eşi Hz. Hacer'i daha sonra üzerinde Mekke'nin kurulacağı ekini olmayan çorak bir araziye ve henüz Mekke'ye yerleşmeden önceki duruma işaret edildiğini ifade etmektedir. Bu yüzden nekre bir kelimeyle yetinilmiştir. Diğer âyette ise Mekke'ye yerleşip orayı inşa ettikten sonra- ki duruma işaret edildiği için kelime ma'rife kullanılmıştır. Yani ilk âyette belde henüz bir yerleşim yeri olmadan yapılan bir dua söz konusuyken ikinci âyette yerleşim yeri olduktan sonra yapılan bir dua bulunmaktadır. İzahını gramer kuralları üzerinden destekleyen İskâfi, Bakara sûresindeki "بلد" lafzının ikinci meful, "آمِنًا" kelimesinin ise sıfat konumunda olduğunu, İbrâhîm sûresindeki "البلد" lafzının ise birinci meful,

¹³⁵ el-Hac: 22/1.

¹³⁶ Kaçar, "Arapçada Nekre Kullanımların Semantik Boyutu", 167.

"أَمَّنًا" kelimesinin ikinci meful konumunda olduğunu dile getirmiş, ma'rife kullanılan âyette "Ey Rabbim beldeye çevirdiğin bu yeri güvenilir kı!" denilerek dua edildiğini beyan etmiştir. Diğer âyette ise Mekân bir belde halini almadan önce yapılan bir dua söz konusu olup "Bu yeri bir belde kı! Ve güvenli hale getir" anlamında bir dua yapılmıştır. İskâfî'nin ikinci yorumu ise Bakara sûresindeki âyetin, "اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ بَلَدًا آمِنًا" takdirinde olduğu, bir belde halini aldıktan sonra beldenin güven içinde olması için dua edildiği yönündedir. Bu durumda kendisine işaret edildiği için lafzın ma'rife kullanılmasına gerek kalmamıştır. Bu âyet tıpkı ma'rife kullanı-lan âyet gibidir. İskâfî'nin ikinci yorumuna göre dua aynı dua olup Allah Teâla bu konula- rı farklı yerlerde haber vermiş olmaktadır.¹³⁷

Kirmânî ise izahının başında bu lafızla kastedilenin {وَادٍ غَيْرِ ذِي دُرْعٍ} "ekini olmayan bir vadi" olduğunu, lafzın Mekke'nin yerleşim yeri haline gelmeden öncesine delâlet ettiği için nekre kullanıldığını, İbrâhîm 35. âyette ise Kâbe yapıldıktan sonrasına işaret edildiğini ifade ederek İskâfinin her iki yorumuna da muvafakat etmiştir. Bütün bunlara ek olarak iki nekrenin tekrar etmesinin ma'rife hükmünde olacağına da değinmiştir.¹³⁸ İbn Cemâ'a,¹³⁹ Ensârî ve Zerkeşî'nin¹⁴⁰ yorumları¹⁴¹ İskâfî'nin izahları ile örtüşmektedir.

Gırnâtî Bakara Sûresi 126. âyetin öncesinde {وَادٍ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا} âyetinde geçen "الْبَيْتَ" ile kastedilenin "البلد" olduğunu, ismi işaretin kendisini açıklayacak ma'rife bir tabiye ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Bakara sûresi 126. âyette geçen "بَلَدًا" kelimesi ma'rife yapılması durumunda tekrar gibi olacağını, bu nedenle kelimenin nekre gelmesinin daha belîğ ve icazlı bir anlatım olduğunu söylemiştir. İbrâhîm sûresi 35. âyetteki "البلد" kelimesinin öncesinde ise kendisine işaret edilen ma'rife bir lafız geçmediğini bu nedenle, kelimenin ahd için olan harfi ta'rîf ile getirilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir.¹⁴²

Modern dönem tefsir eserlerinden olan *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eserin müeallifi İbn Aşûr (ö.1973) ise duanın yapıldığı zamanın âyetin anlamını belirleyeceğini ifade edip şöyle demektedir: "Dua, Mekke inşa edilmeden önce ise "بَلَدًا" kelimesi ile kastedilen yer, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i ve eşi Hacer'i bıraktığı yerdir. Dua Mekke inşa edildikten sonra yapılmışsa kastedilen yer Mekke'dir."¹⁴³

Ebû Hayyân (ö. 745) ise *Bahru'l-Muhît* isimli tefsir eserinde nekre kullanılan âyetin takdirinin "اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ بَلَدًا آمِنًا" olduğunu, "بَلَدًا" kelimenin öncesinde "الْبَلَدَ", şeklinde mahzuf bir müşarun ileyh bulunduğu için iki âyetin eşit olduğunu, bu durumda her iki âyeti de

¹³⁷ İskâfî, *Dürretü't-Tenzîl ve Gurretü't-Te'vîl*, 282-285.

¹³⁸ Kirmânî, *el-Burhân fî müteşâbihi'l-Kur'ân*, 78.

¹³⁹ İbn Cemâ'a, *Keşfu'l-Meânî fî'l-Müteşâbihi mine'l-Mesâni*, 105-106,

¹⁴⁰ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/ 128.

¹⁴¹ Ensârî, *Fethu'r-Rahmân bi Keşfi mâ Yeltebisu fî'l-Kur'ân*, 39.

¹⁴² Gırnâtî, *Milaku't-Te'vîl*, 50.

¹⁴³ İbn Aşûr, Muhammed *Tâhir, et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984), 1/713.

Mekke'nin yerleşim yeri olduktan sonrası için kullanıldığını, nekre kullanılan kelimenin kendisinden sonra gelecek lafız için bir hazırlık mahiyeti taşıdığını beyan etmektedir.¹⁴⁴

"جعل" fiilinin değişim dönüşüm anlamı bulunmaktadır. Bir şeyin başka bir şeye dönüştürülmesi durumunda kullanılır. Âyetlerin her ikisinde de bir dönüşümden bahsetmek mümkündür. Fakat lafzın nekre kullanıldığı âyette هذا şeklindeki müsnedün ileyhin بلدا şeklindeki müsne de çevrilmesi istenmektedir. Yani "Bu" diye tabir edilen yerin belde haline getirilmesi istenmiştir. Lafzın ma'rife kullanıldığı âyette ise müsnedün ileyih هذا البلد şeklinde bir söz öbeği olup "bu beldenin" yani belde olarak kabul edilen yerin güvenli hale getirilmesi istenmektedir. Kanaatimizce marife kullanımda belde, belde halini almış olup güvenli hale getirilmesi istenmiş, nekre kullanılan âyette ise ilgili yerin bir belde haline getirilmesi istenmiştir.

Ta'rîf-tenkîr açısından ele alacağımız bir başka husus lafızların her ikisinin de ma'rife olup farklı yollarla marife gelmesi sebebiyle lafzî müteşâbih âyetlerde meydana gelen kısmî farklılıklardır. Hicr sûresi 35. Âyette {وَأَنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ} Kıyamet gününe kadar lânetlenmiş bulunmaktasın! Şeklinde buyurularak "lanet" kelimesi "ال" ile ma'rife yapılmışken, Sâd sûresi 78. âyette {وَأَنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ} Ceza gününe kadar lanetim senin üzerindedir" şeklinde buyurularak aynı kelime zamire muzaf olmak suretiyle marife kullanımıştır.

İskâfi, her iki âyeti de kelimelerin kendisinden önce geçen kullanımlara biçim açısından muvafakat etmesini göz önünde bulundurarak bir izaha gitmiştir. Hicr sûresi 35. âyetin öncesinde geçen âyetlerde insan, cin ve meleklerden bahsedildiğini, bu lafızların tamamının cins için olan "ال" ile geldiğini, bu yüzden "اللَّعْنَةُ" kelimesinin de "ال" ile ma'rife olan kelimelere uygun bir şekilde "ال" ile ma'rife kullanıldığını dile getirmektedir. Sâd 78. âyetin öncesinde ise buna benzer lafızlar geçmemektedir. Âyetin öncesinde {لَمَّا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ} 145 buyrularak yaratma, izafet yoluyla Allah'ı Teâlâya has kılınmıştır. Bu kullanıma benzer bir şekilde "لعنتي" ifadesi de izafet yoluyla ma'rife yapılmıştır.¹⁴⁶ Kirmânî de İskâfinin yorumunu özetleyerek ona muvafakat etmektedir.¹⁴⁷

Gırnâtî, ma'rife gelen kelimedeki "ال" takısının ahd için değil cins için olduğunu zikretmiş, her iki âyetin de kendisinden önceki lafızlara uygun bir şekilde geldiğini beyan ederek İskâfi'nin izahına muvafakat etmiştir.¹⁴⁸ Ensârî'nin izahı da¹⁴⁹ İskâfi ile aynı minvaldedir. İskâfi'nin izahını özetlemek suretiyle onunla aynı izahı yapmıştır.

¹⁴⁴ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Baḥrû'l-muhîṭ*, (Beyrut: , Daru'l-İlmiyye, 1993), 1/612.

¹⁴⁵ es-Sâd: 38/75

¹⁴⁶ İskâfi, *Dürretü't-Tenzîl ve Gurretü't-Te'vîl*, 816-817.

¹⁴⁷ Kirmânî, *el-Burhân fî müteşâbihî'l-Ḳur'ân*, 155.

¹⁴⁸ Gırnâtî, *Milaku't-Te'vîl*, 290.

¹⁴⁹ Ensârî, *Fethu'r-Rahmân bi Keşfi mâ Yeltebisu fi'l-Kur'ân*, 297.

İbn Cemâ'a ise izafetin "teşrif" ve "tevbih" mânâsını göz önünde bulundurarak bir izaha gitmiştir. Sâd 78. âyetin öncesinde "إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا" denilerek Hz. Âdem'in (a.s) yaratılış haberinin, Hz. Âdem'i teşrif için izafet yoluyla¹⁵⁰ gelmesinden dolayı âyetin devamında onun düşmanının kovulmasının da tevbîh maksadıyla izafet yoluyla ma'rife geldiğini beyân etmektedir.¹⁵¹

Lanet kelimesi "kovma, azap ve beddua" mânâsı içeren bir lafızdır.¹⁵² Allah'ın rahmetinden uzaklaştırma ve azap sadece Allah'tan sadır olabilmekle beraber, beddua insanlardan sadır olan bir eylemdir. Kanaatimizce lafzın "ال" ile marife yapıldığı kullarımda "ال" takısı istiğraku'l-cins ifade etmek üzere lanet adına her ne varsa bunun iblis'in üzerine olması kastedilerek kullanılmıştır. Lafzın izafetle marife kullanılmasında ise izafetin tahsis mânâsı göz önünde bulundurularak şeytan üzerine yapılan lanetin Allah'a (c.c) tahsis edilmesi amaçlanmıştır.

Ta'rif-tenkîr açısından ele alacağımız son mesele ise farklı ismi evsuller kullanmak suretiyle biçimsel benzerliğe sahip âyetlerde meydana gelen farklılıklardır. Farklı ismi mevsullerin kullanımı daha çok "الذي" ve "ما" arasında olduğu için kısa bir izahta bulunmak faydalı olacaktır. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, asıl ismi mevsul olması sebebiyle âlimlerin tevcihleri daha çok "الذي" üzerinde olmuştur. İskâfî bu lafzın ismi mevsul olan "ما" dan daha genel ve daha kapsayıcı olduğunu ifade etmektedir. Gırnâtî de aynı şekilde "الذي" ismi mevsulunün asıl olduğunu, "ما" ve "من" edatlarının ismi mevsul olmak dışında şart, istifham gibi farklı maksatlar için de kullanılabileceğini ifade etmektedir.¹⁵³ "الذي" ve "ما" arasındaki bir diğer fark ise "الذي" nin ahd için olması "ما" nın ibham/belirsizlik mânâsı içermesidir.¹⁵⁴ Bu şekilde gelen dört âyetten ikisi "الذي" ve "ما" arasındayken ikisi de "ما" ve "من" arasındadır.

Ra'd suresi 15. âyette {وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ} "Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a boyun eğer" şeklinde buyurularak ismi mevsul olarak "من" kullanılmışken bu âyetle benzer lafızlara sahip Nahl sûresi 49. âyette {وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ} "Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler (boyun eğerler) şeklinde buyurularak" ismi mevsul olarak "ما" kullanılmıştır.

Kirmânî, Ra'd sûresindeki âyetin öncesindeki 12,13 ve 14. âyetlerde şimşek, gök gürültüsü ve yıldırım gibi şeylerin zikredildiğini, ele aldığımız Ra'd 15. Âyette melekler ve onların tesbihatından, insanlardan ve onların küfre düşmelerinden bahsedilmesi sebebiyle akıl sahipleri için kullanılan "من" ismi mevsulunün getirildiği görüşündedir. Ona göre Ra'd sûresindeki âyette "وَالْأَرْضِ" kelimesinin başında "من" kullanılmama sebebi ise kâfirlerin ve

¹⁵⁰ İfadesinde "şibhi izafet" bulunmaktadır.

¹⁵¹ İbn Cemâ'a, *Keşfu'l-Meânî fi'l-Müteşâbihî mine'l-Mesâni*, 223

¹⁵² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8/ 387.

¹⁵³ Gırnâtî, *Milaku't-Te'vil*, 199.

¹⁵⁴ Şatrî, *el-Müteşâbihü'l-Lafzî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Esraruhu'l-Belağiyye*, 240.

putların küçümsenme gayesidir. Nahl sûresindeki âyette Allah'ın yarattıklarından genel mânâda bahsedilmekte olup melekler ve insanlardan seraheten bahsedilmemiştir. Bu yüzden siyak "ما" ismi mevsulünün kullanılmasını gerektirmiştir.¹⁵⁵ Ensârî, Kirmânî'nin yaptığı izaha kelimesi kelimesine muvafakat etmektedir.¹⁵⁶

Gırnâtî, daha anlaşılır bir açıklama yapmıştır. Ra'd sûresinde "من" ismi mevsulün kullanılmasını, Allah'ın emirlerine itaat edecek olanların akıl sahibi olması gerektiğine bağlamıştır. Râd sûresinde Allah'ın emirlerine itaat edecek olanların insan, melek ve cinlerden oluşması ve bunların da akıl sahibi olmalarından dolayı "من" kullanıldığını ifade etmektedir. Zaten "من" den sonra "كَرْهًا" ve "طَوْعًا" "isteseler de istemeler de" ifadesi bulunmaktadır. Nahl sûresindeki âyette ise hareket eden, debelenen akıl ve gayri akıl için kullanılan "دابة" kelimesine itibar edildiğini söyleyen Gırnâtî akıl ve gayri akıl bir araya geldiği için burada da "ما" kullanılmasının uygun olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁷

İbn Cemâ'a ise Nahl sûresindeki âyette secde kelimesi ile "mutlak mânâda boyun eğme" mânâsı kastedildiği için "ما" getirildiği kanaatinde. Âyetteki secde, akleden ve akletmeyen herkes için geneldir. Akıl sahibi ve akıl sahibi olmayan bir araya geldiğinde "ما" ismi mevsulünün kullanılması uygun olmuştur.¹⁵⁸ Ra'd sûresindeki âyetin öncesinde ise {سواءٍ منكم من أسر القول ومن جهر به} âyeti ile {والذين يدعون من دونه لا يستجيبون لهم بشيء} şeklinde akıl sahiplerinden bahseden âyetler geçmektedir. Bu yüzden akıl sahiplerinden bahseden bir siyak içerisinde "من" kullanılması daha uygundur.¹⁵⁹

Zemahşeri ise "ما" yerine "من" getirilemeyeceğini, "من" getirilmesi durumunda tağlib değil aksine tamamının akıl sahibi olduğunun anlaşılacağını, Nahl sûresinde "ما" kullanımının hem akıl sahiplerini hem de gayri akıl olanları içine alması açısından uygun olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁰

Sâmerrâî de Ra'd sûresindeki âyette "وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا" ifadelerinin kullanıldığını, bir şeyi gönül rızasıyla veya kerhen yapmanın ancak akıl sahiplerine mahsus bir şey olduğunu, bu yüzden âyette akıl sahipleri için "من" ismi mevsulünün kullanılmasının uygun olduğunu ifade etmektedir. Nahl sûresindeki âyetten önce ise {أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَّبِعُونَ ظِلَّاهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ} ¹⁶¹ şeklinde buyurularak gölgesi olan cansız varlıklardan bahsedilmiştir. İsmi mevsulün hemen sonrasında da "دابة" denilerek hayvanlardan bahsedilmiştir. Bu âyette de akıl sahibi olmayanlar için kullanılan "ما" ismi mevsulünün kullanılması uygun olmuştur.¹⁶²

¹⁵⁵ Kirmânî, *el-Burhân fi müteşâbihi'l-Kur'ân*, 152.

¹⁵⁶ Ensârî, *Fethu'r-Rahmân bi Keşfi mâ Yeltebisu fi'l-Kur'ân*, 287.

¹⁵⁷ Gırnâtî, *Milaku't-Te'vil*, 278-279.

¹⁵⁸ Fatih Akbaş, *Arapça Sarf- Nahiv*, (Erzurum: Eser Basım Yayın, 2018), 411.

¹⁵⁹ İbn Cemâ'a, *Keşfu'l-Meânî fi'l-Müteşâbihi mine'l-Mesâni*, 217-218.

¹⁶⁰ Zemahşeri, *Esâsu'l-Belağa*, 574.

¹⁶¹ en-Nahl:16/48.

¹⁶² Fâdil Sâlih es-Sâmerrâî, *Belâgatü'l-Kelime fi Ta'biri'l-Kur'ân*, (Kahire: Şeriketü'l 'Âtik li's-Sinâati'l-Kitab 2008), 100-101.

SONUÇ

Bazen müfret lafızların tekrarı ile bazen bir âyetin fasılası veya tamamının bir farklılık içermeyen tekrarı, bazen de kısmî farklılık içeren âyetlerin tekrarı ile Kur'ân âyetleri arasında bir benzerlik meydana gelmiştir. Her ne kadar belâgat ilmi içerisinde edebi bir sanat türü olarak görülse de tekrarı, bir kusur ve ifade zaafiyeti olarak gören bir kısım çevreler, Kur'ân-ı Kerîm'de gereksiz tekrarların bulunduğu yönündeki iddiaları dile getirerek saldırırcasına Kur'an'ı Kerîm'i eleştirme gayreti içine girmişlerdir. Bu iddia beraberinde bir müdafa ihtiyacı hissettirmiş, ilgili iddiaların yanlışlığını ortaya koymayı gerekli kılmıştır. Bir kısım âlimler Kur'an'ı Kerîm'de tekrar olmadığı bir kısmı ise tekrarın bulunduğunu fakat her bir tekrarın bir gayeye matuf olduğunu dile getirmişlerdir. Bunların haricinde Kur'ânın yazılı bir metin olmayıp şifahi (sözel) bir metin olması sebebiyle Kur'ân'da tekrarların bulunmasının doğal olduğunu, tekrar bulunup bulunmadığı yönündeki tartışmaların ve ilgili benzerlikler için bir açıklamaya gitmenin gereksiz olduğunu iddia ederek onlarca büyük âlimin bu alandaki gayretlerinin beyhude bir çaba olduğunu ima edenler de bulunmaktadır.

Kur'an'ı Kerîm'de tekrar olmadığını söylemek bir vakıayı inkâr etmektir. Zira Kur'ân'ı Kerîmde benzer lafızlarla gelen birçok âyet bulunmakta olup tekrar, bazı gayeleri olan bir belâgat özelliğidir. Tekrarı kabul edip şifahi bir metin olması sebebiyle bu tür kullanımların bulunabileceğini, bir izaha gitmenin lüzumu olmadığını söylemek de hatalı olacaktır. Zira Kur'ân'ın şifahi bir metin olduğunu söylemek Kur'an'ı tebliğ eden peygamberin Allah'ın muradına uygun olmayacak şekilde Kur'an lafızlarını kendiliğinden söylediği, ilgili mânâların tesadüfi bir takım lafızlara rivayet edildiği zannını ortaya koyar ki bu birçok yanlışlığın önünü açmış ve Kur'ânı tartışma alanı haline getirmiş olacaktır.

Bizim bu husustaki kanaatimiz, Kur'ân'ı Kerîmde tekrarların bulunduğu, bunun lafzın zihne yerleştirilmesini sağlamak, ta'zîm, tehassur gibi bir takım maksatları bulunan bir belâgat özelliği olduğu, ancak her benzeyişin bir tekrar olmadığı, Kur'ân'ı Kerîm'de bir takım hususiyetleri olan biçimsel benzerliklerin bulunduğu yönündedir. Zira tekrar, aynı lafız veya fikrin aynı siyak içinde yeniden kullanılmasıdır. İster lafız ister konu, ister bir fikir veya düşünce olsun aynı siyak içerisinde yeniden kullanılmadığı takdirde bir şey "tekrar" olarak değil ancak benzerlik olarak isimlendirilebilir. Bu ise bir çeşit belâgat keyfiyetidir. Kaldı ki tekrar dillerin karakteristik bir özelliği olup her dilin doğasında bulunan ve sıkça başvurulan bir ifade tarzıdır. Hitabın insana yapıldığı ilahi bir kitapta tekrarların bulunması ve bazı âyetlerin birbirine benzemesi dil ve anlatım yönünden son derece tabii bir durumdur. Asıl olan gereksiz tekrarların bulunmamasıdır ki, incelediğimiz âyetlerin tamamında elde ettiğimiz sonuç, her tekrarın ve benzerliğin bir gayeye matuf olduğu ve ifade zaafiyeti oluşturacak şekilde bir tekrarın yapılmadığıdır. Zira Kur'ân sadece mânâ açısından değil aynı zamanda lafız açısından da icazlı bir anlatıma sahiptir.

Bu bağlamda lafzî müteşâbih âyetlerde kullanılan lafızlara ma'rifelik-nekrelik açısından bakıldığında gelişigüzel bir kullanımın eseri olmadığı görülmektedir. Örnek teşkil etmesi için verdiğimiz âyetlerin haricinde incelediğimiz birçok âyette tevbîh, umûm, kesret, zikri geçen şeyi müphem konumuna indirmek, umûmun nefyi veya belirsizlik mânâsı kastedilmek istendiğinde lafızların genelde nekre kullanıldığı, istiğrâk, tahsis, mübalağa, lafzen bir mutabakat sağlamak, fasılalara riayet etmek veya önceden zikri geçen şeylerden birisi ile ilgili bir belirlemeye gitmek istendiğinde ise lafızların marife kullanıldığı görülmektedir.

Âlimlerin yaptığı izahlar da, belâgat ve sarf-nahiv ilimlerinin ortaya koyduğu kurallar doğrultusunda, herkesçe kabul edilen kaideler göz önünde bulundurularak yapılmış, afâkî ve kabili mümkün olmayan izahlara gidilmemiştir. Lafzî müteşâbih âyetlerin izahında siyak-sibak, lafzın kime söylendiği, nüzul sırası ve sebebi, âyetlerin Kur'ân'daki tertibi, zaman ve mekânın farklılaşması, söyleyenin psikolojisi, lafzın kimin ağzından çıktığı, ifadenin kendisinden önceki yapıya şekil açısından benzemesini veya ses uyumunu sağlamak, karışıklığa engel olmak, yanlış anlaşılmayı gidermek, mübalağa, te'kîd gibi daha sayamadığımız birçok genel durum göz önünde bulundurulmuştur. İzahların büyük bir kısmı ise Kur'ân'ın göz alıcı güzelliklerini, üstün belâgat özelliklerini ortaya koymayı ve Âllah kelamı olması sebebiyle bütün noksanlıklardan uzak olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Bir kısmı Kur'ân'ın güzelliğini ortaya koymaktan ziyade akla gelebilecek bir takım eleştirilere cevap vermek mahiyetinde olmuştur.

Neticede Kur'ân'daki söz diziminin tesadüfi olmayıp lafız benzerliği bir çirkinlik değil aksine söze dökülmemiş birçok gizli mânâya delâlet etmesi, bir ifade güzelliği olması açısından Kur'ân'ın mu'cizu'l-beyan olduğunu gösteren birçok güzellikten sadece birisidir.

KAYNAKÇA

- 'Âkûb, İsa Ali. *el-Mufasssal fi 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye*. Haleb: Câmîatu Haleb, 2000.
- 'Abbâs, Fadıl Hasan. *el-Belâga Funûnuha ve Efnânuha Ilmu'l-Meânî*. Ürdün: Daru'l-Furkan, 1417/1997.
- Akbaş, Y. Fatih. *Arapça Sarf-Nahiv*. Erzurum: Eser Basım Yayın. 5.Basım. 2018.
- 'Ani, Ahmed Abdullah Hamûd. *el-Bûna en-Nahvî ve Eseruha fi'l-Ma'na*. Bağdat: Vizaretü't-T'alimi'l-Âlî ve'l-Bahsu'l-İlmî, Camiatu Bağdat, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Bereket, Muhammed b. Raşid, *el-Müteşabü'l-Lafziyyi fi Kur'ani'l-Kerîm ve tevcîhuhu*. Suudi Arabistan: Camiatu İmam Muhammed Suud el-İslamî, ts.
- Berhemon, Fatıma Zehra. *Delâletü'l-Müteşâbihi'l-Lafzî fi-Siyagâtu'l-Kur'âniyye*. Cezayir: Camiatu Jelali Liabes, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Cibâlî, Muhammed Recaî Ahmed. *Tevcîhu'l-Müteşâbihi'l-Lafziyyi fi'l-Kur'ani'l-Kerîm Beyne'l-Kudemâ ve'l-Muhaddisîn*. Kuala Lumpur: Akademiyetu Diraseti'l-İslamî, Camiatu Malay, Doktora Tezi, 2012.

Curcânî, Ali b. Muhamed es-Seyyîd. *M'ucemu't- ta'rifât*. thk. Muhammed Seyyîd el-Münşavî. Suudi Arabistan: Daru'l-Fadile, ts.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Baḥrû'l-muhît*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 1993.

Ensârî, Ebû Yahya Zekeriyya. *Fethu'r-Rahmân bi Keşfi mâ Yeltebisu fi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Beyrut: Daru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1984.

Eren, Cüneyt. "Kur' an'ı Kerim'de Tekrar Olduğu İddiasının Belâgat Açısından Değerlendirilmesi". *Ekev Akademi Dergisi* 3/2. (Haziran 2001), 91-107.

Gırnâtî, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. ez-Zübeyr es-Sekafî el-Endelüsî. *Milaku't-Te'vîl* thk. Abdulgani Muhammed Ali el-Fasî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.

Hassan, Abbas. *en-Nahvu'l-Vâfî*. 4 Cilt. Mısır: Daru'l Maârif, 1979.

Hâşîmî, es-Seyyîd Ahmed. *Cevâhiru'l-Belâga*. Beyrût: Mektebet'ül-'Asriyye, 1999.

İbn Akîl el-Mekkî. *ez-Ziyâdetu ve'l-İhsân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru'l-Kalem- Dâru's-Şamiye, 2006.

İbn Aşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984.

İbn Cemâ'a, Muhammed b. Ebû Bekir. *Keşfu'l-Meânî fi'l-Müteşâbihi mine'l-Mesâni*. thk. Abdulcevad el-Halef. Pakistan: Mektebetu ibn Teymiyye, 1990.

İbn Kuteybe, *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'an*. thk. Ahmed Sakr. Kahire: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1973.

İbn Manzûr, Cemalüddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır. 1996.

İskâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb. *Dürretü't-Tenzîl ve Gurretü't-Te'vîl*. thk: Muhammed Mustafa Aydın. 3 Cilt. Mekke: Camiatu Ümmü'l-Kura, 2001.

Kâhîz, Reyma, bint Zeyd b. Abdurrahman, *Belâgatu'l-Müteşâbihi'l-Lafzî fi Sûreti't-Tevbe*. Suudi Arabistan: Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamî, Külliyyetu'l-Lugati'l-Arabiyye, Yüksek Lisans tezi,1429/2008.

Kasım, Muhammed Ahmed – Dîb, Muhyiddin. *'Ulum'ul-Belaga, el-Bedî'-el-Beyân-el-Me'ânî*. Trablus: el-Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitab, 2003.

Kazvînî, Celâluddin Muhammed b. Abdurrahman Hatîb. *el-İdâh fi Ulûm'l-Belâga*. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

Kazvînî. *Telhisu'l-Miftâh. Karaçi: Mektebetu'l-Büşra*, 2010.

Kefevî, Ebû'l-Bekâ Eyyüb b. Musa el-Hüseynî. *Külliyât*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1998.

Kirmânî, Tâcülkurrâ Muhammed b. Nasr, *el-Burhân fi müteşâbihi'l-Kur'ân*. thk. Abdulkadir Ahmed Atâ. Beyrut: Daru'l- Kütübü'l-İlmiyye, 1986.

Merağî Ahmed Mustafa. *Ulûmu'l-Belâga*. Beyrut: Daru'l- İlmiyye, 1993.

- Meydânî, Abdurrahman Hasan el-Habenneka. *el-Belâgatu'l'Arabiyye Ususuha ve ulûmuha ve Fünûnuha*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kalem- Dârü's-Şamiye, 1996
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf, *et-Tevkîf 'alâ Mühimmâti't-Te'ârif*. thk. Abdulhamîd Salih Hemedân. Kahire: Âlemu'l-Kütüb, 1990.
- Rüveylî, Reyma bint. Sekran b. Feyz. *Tevcîhu'l-Müteşâbihu'l-Lafzî fi'l-Ku'râni'l-Kerîm 'inde İbn Zübeyr el-Gırnâtî ve İbni Cemâ'a "*. Suudi Arabistan: Vuzaretu T'alimi'l-Âlî, Camiatu Melik Faysal, Yüksek Lisans Tezi, 1438/2016.
- Saidi, Abdülmüteal. *Buğyetü'l-İzah li Telhisü'l-Miftah*. Kahire: Mektebetü'l-Adab, 1999.
- Sâmerrâî, Fâdıl Salih. *Dirasetu'l-Müteşâbihu'l-Lafzî min Ayi't Tenzîl Fi Kitabi Mulâki't-Te'vil*, Tunus: Dâru ibn Kesîr, 2016.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî. *Miftahu'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, 1987.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman. *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Naşirûn, 2015.
- Şatrî, Salih Abdullah Muhammed. *el-Müteşâbihü'Lafziyyi fi'l-Kur'anil-Kerîm ve Esraruhu'l-Belağîyye*. Suudi Arabistan: Vizaretü't-T'alimi'l-Âlî Camiatu Ümmü'l-Kura, 1422/2001.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. *Fethu'l-Kadîr el-Camiu Beyne Fenni'd-Dirâye ve'r-Rivaye min İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrahman Umeyra. 5 cilt. Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1994.
- Tabane, Bedevi. *Mu'cemu'l-Belâgati'l-Arabiyye*. Riyâd: Dârü'l-Minare-Dâru'r-Rifâî, 1981.
- Teftâzânî, Sa'duddin. *el-Mutavval Şerhu Telhîs'i Miftâh*. thk. Abdulhamit Hindavi. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971.
- Tehanevî, Muhammed Ali, *Keşşafu İstilâhâti'l-Funûn*. thk. Ali Dehrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşirûn, 1996.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer. *Esasu'l-Belağa*. thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l- İlmiyye, 2010.
- Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır. *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu Daru't-Turas, 1984